

Archeologienota

Dilbeek, Dilbeekse kern

DEEL 2: Verslag van Resultaten

Titel

Archeologienota Dilbeek, Dilbeekse kern

Auteur(s)

Elke Mertens

Opdrachtgever

Gemeente Dilbeek

BAAC-Projectnummer

2016-451

Plaats en datum

Gent, 23 september 2016

Reeks en nummer

BAAC Vlaanderen Rapport 262

ISSN 2033-6898

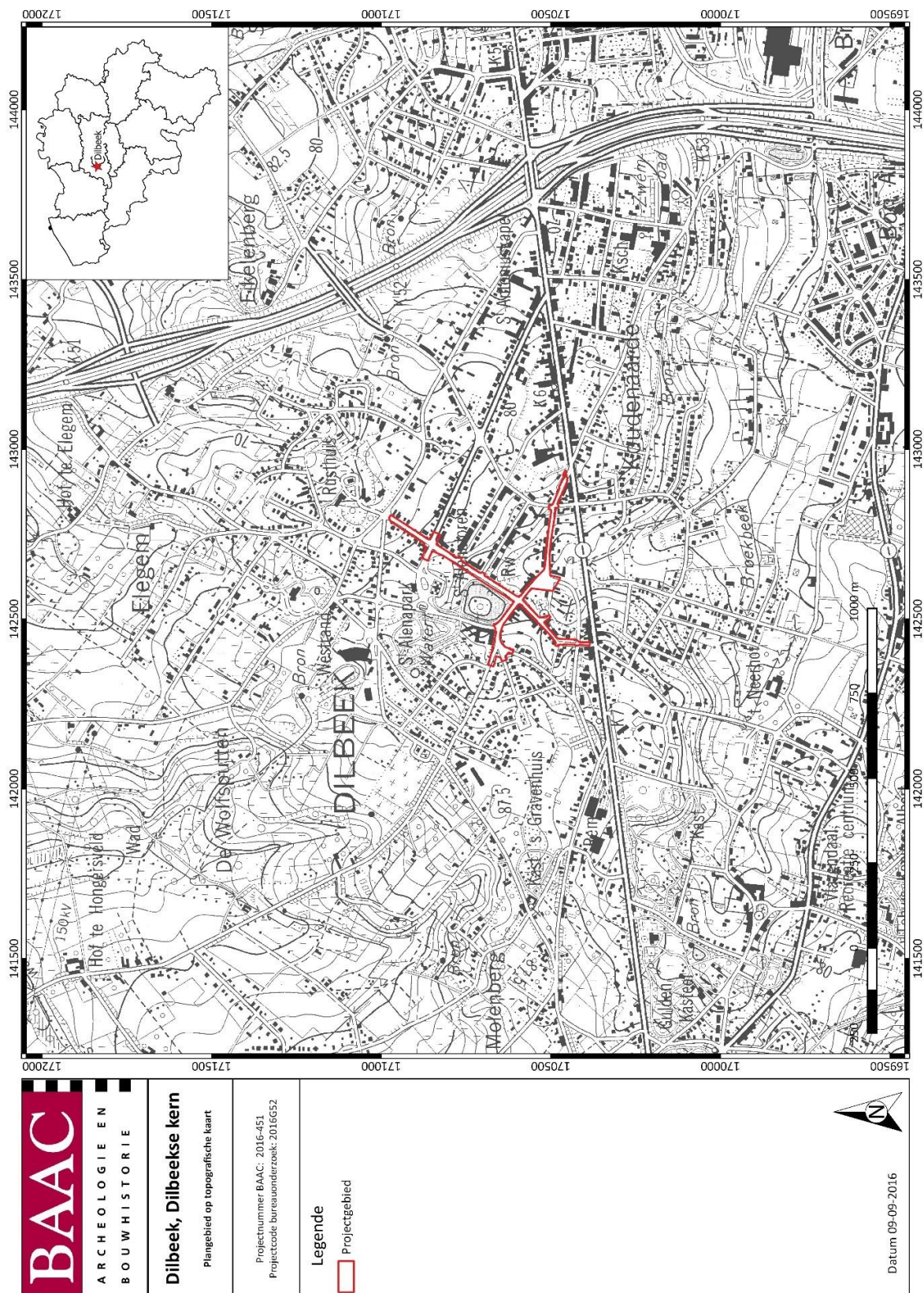
Inhoud

1	Beschrijvend gedeelte	1
1.1	Administratieve gegevens:	1
1.2	Archeologische voorkennis	4
1.3	Onderzoeksopdracht	4
1.3.1	Algemene beschrijving en doel	4
1.3.2	Aanleiding	4
1.3.3	Beschrijving ingreep/ geplande werken	5
1.4	Strategie en werkwijze	12
2	Assessment Bureauonderzoek	14
2.1	Methoden en technieken	14
2.2	Assessment onderzoeksgebied	14
2.2.1	Landschappelijke en bodemkundige situering	14
2.2.2	Historiek	25
2.2.3	Cartografische bronnen	26
2.2.4	Archeologische data	34
2.3	Besluit	38
2.3.1	Archeologische verwachting	38
2.3.2	Potentieel op kennisvermeerdering	38
2.3.3	Afweging noodzaak verder vooronderzoek	39
2.3.4	Samenvatting	39
2.3.5	Samenvatting breed publiek	39
3	Lijst met figuren	40
4	Lijst met tabellen	40
5	Plannenlijst	41
6	Bibliografie	45

1 Beschrijvend gedeelte

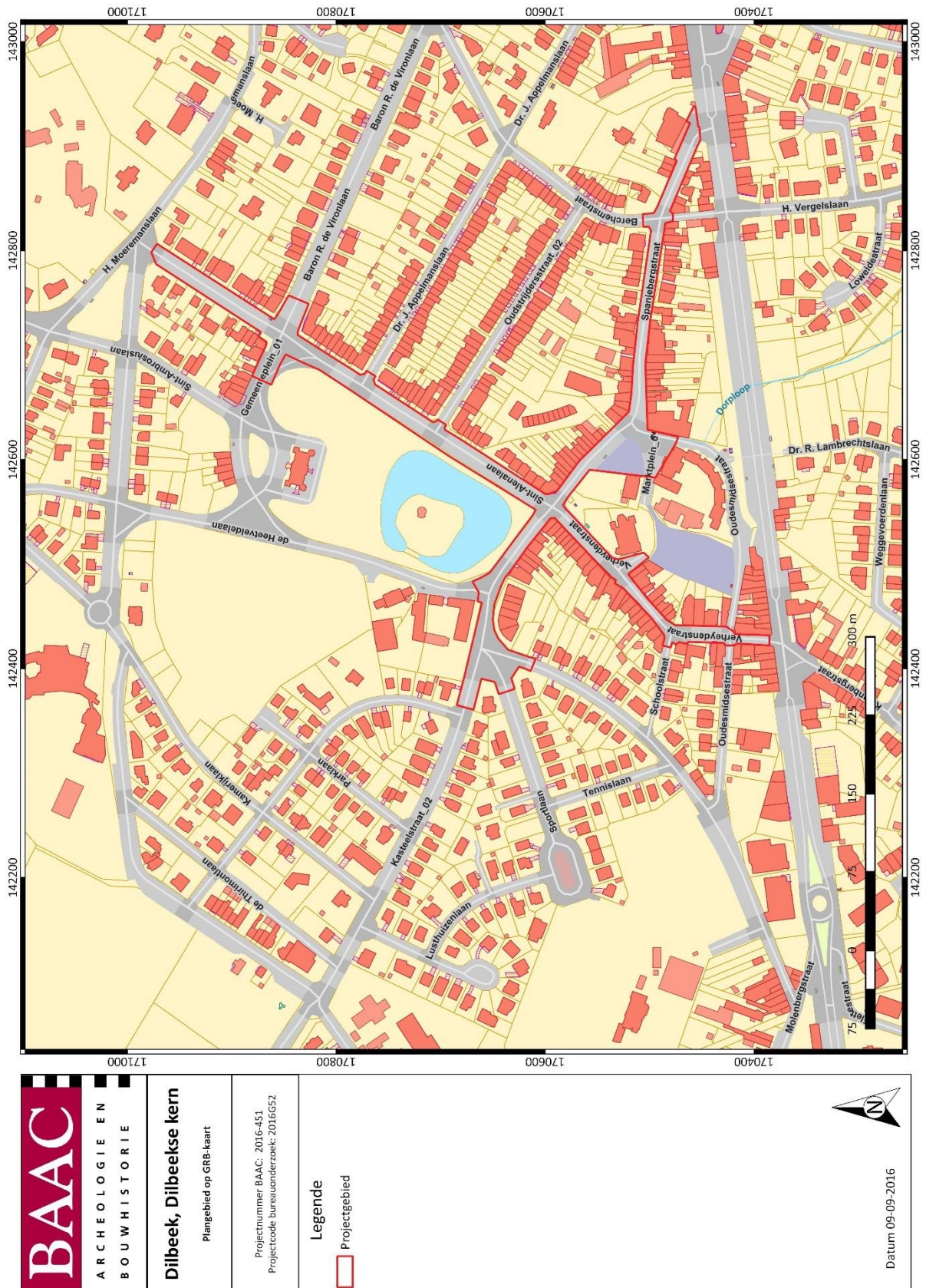
1.1 Administratieve gegevens:

Naam site:	Dilbeek, Dilbeekse kern
Onderzoek:	Bureauonderzoek
Ligging:	Kasteelstraat / Verheydenstraat / Spanjebergstraat / Sint-Alenalaan, deelgemeente Dilbeek, gemeente Dilbeek, provincie Vlaams-Brabant
Kadaster:	Dilbeek, Afdeling 1, Sectie D, openbare weg
Coördinaten:	Noord: 142.802,68 – 170.974,17 Oost: 142.362,26 – 170.675,01 Zuid: 142.426,90 – 170.384,80 West: 142.937,55 – 170.455,83
Uitvoerder:	BAAC Vlaanderen bvba Hendekenstraat 49, 9968 Assenede
Erkenningsnummer BAAC Vlaanderen:	2015/00020
Projectcode BAAC Vlaanderen:	2016-451
Projectcode bureauonderzoek:	2016G52
Erkend archeoloog/veldwerkleider:	Jeroen Vanden Borre / 2015/00021
Bewaarplaats archief:	BAAC Vlaanderen bvba
Grootte projectgebied:	ca. 2,5 ha
Uitvoeringsperiode:	7 – 22 september 2016
Aanleiding:	Stedenbouwkundige aanvraag voor dorpsherinrichting
Wettelijk depot:	Niet van toepassing
Erkend depot:	Aangezien het hier enkel een bureauonderzoek betreft en alleen een papieren archief wordt aangemaakt, zal dit worden bewaard bij BAAC Vlaanderen.
Resultaten (termen thesaurus):	dorp, motte, kerk, park, late middeleeuwen, nieuwe tijd, nieuwste tijd, evaluerend onderzoek, assessment, bureauonderzoek

Figuur 1: Topografische kaart met aanduiding van het plangebied.¹

¹ Agentschap Geografische Informatie Vlaanderen (AGIV) 2016a.

Figuur 2: Kadasterkaart (GRB) met aanduiding van het plangebied.²

² Agentschap Geografische Informatie Vlaanderen (AGIV) 2016a.

1.2 Archeologische voorkennis

Er zijn in de onmiddellijke omgeving van het plangebied enkele archeologische waarden bekend. Het gaat hier echter niet om vondsten of eerdere archeologische (voor)onderzoeken. Een gedetailleerde beschrijving van de archeologische waarden in de directe en ruimere omgeving van het plangebied is opgenomen in het assessment bureauonderzoek (zie 2.2.4 Archeologische data).

1.3 Onderzoeksopdracht

1.3.1 Algemene beschrijving en doel

In het kader van het Onroerenderfgoeddecreet (decreet van de Vlaamse Regering 12 juli 2013) en het Onroerenderfgoedbesluit van de Vlaamse Regering van 16 mei 2014, is de eigenaar en gebruiker van gronden waarop zich archeologische waarden bevinden, verplicht deze waarden te behoeden en beschermen voor beschadiging en vernieling. Dit kan door behoud *in situ*, als de waarden ingepast kunnen worden in de plannen, of *ex situ*, wanneer de waarden onomkeerbaar vernietigd worden. Het doel van de archeologienota is dat er mogelijkheden gezocht worden om *in situ* behoud te bewerkstelligen of, indien dit niet kan, het formuleren van maatregelen voor vervolgonderzoek waarbij het erfgoed *ex situ* wordt behouden.

Om vast te stellen of bij werkzaamheden archeologische waarden zullen worden vernietigd, is een archeologisch onderzoek nodig. In eerste instantie wordt een **bureauonderzoek** uitgevoerd. Op basis van bekende gegevens van bodemkaarten, uit cartografische en andere historische bronnen en eventueel voorgaand onderzoek in de directe omgeving van het plangebied wordt een inschatting gemaakt van het archeologisch potentieel van het onderzoeksgebied. Indien uit deze desktopanalyse blijkt dat er een kans is op het aantreffen van archeologische waarden binnen het plangebied, kan het aangewezen zijn de gaafheid van het bodemprofiel en de aanwezigheid van archeologische indicatoren te onderzoeken middels een landschappelijk bodemonderzoek, een veldkartering en/of een geofysisch onderzoek. Deze onderzoeken maken alle deel uit van het **vooronderzoek zonder ingreep in de bodem**. Indien op basis van de resultaten van alle nodige facetten van het vooronderzoek zonder ingreep in de bodem niet voldoende informatie verzameld kan worden om een onderbouwde uitspraak te doen aangaande de beslissing tot behoud *in situ*, vrijgave of opgraving van het terrein, moet in een volgende fase een vooronderzoek met ingreep in de bodem worden uitgevoerd.

Het doel van het **vooronderzoek met ingreep in de bodem** is een archeologische evaluatie van het terrein. Dit houdt in dat het archeologisch erfgoed opgespoord, geregistreerd, gedetermineerd en gewaardeerd wordt en dat de potentiële impact van de geplande werken op de archeologische resten wordt bepaald. De hiervoor aangewezen methoden zijn archeologische boringen, proefputten en/of proefsleuven. Onderdeel van de evaluatie is dat er mogelijkheden gezocht worden om een eventuele site *in situ* te behouden of, indien dit niet kan, het opstellen van een programma van maatregelen voor vervolgonderzoek (ruimtelijke afbakening, diepteligging, strategie, doorlooptijd, te voorziene natuurwetenschappelijke onderzoeken en conservatietechnieken, voorstel onderzoeksvragen) in de vorm van een opgraving.

1.3.2 Aanleiding

Naar aanleiding van een stedenbouwkundige aanvraag heeft BAAC Vlaanderen bvba een archeologienota opgemaakt. De opdrachtgever zal de dorpskern van Dilbeek herinrichten. De werken die hiermee gepaard gaan, impliceren aanzienlijke bodemingrepen zoals de aanleg van wegenis en nieuwe rioleringen. De omvang van de werken betekent een directe bedreiging voor potentieel aanwezig archeologisch erfgoed. Eens het archeologisch bodemarchief aangetast of vernield wordt, betekent dit een onomkeerbaar informatieverlies.

De totale oppervlakte van het plangebied te Dilbeek, Dilbeekse kern bedraagt ca. 2,5 ha. Het valt buiten een beschermde archeologische site, ligt niet in een archeologische zone en komt niet voor op de kaart met gebieden waarin geen archeologische waarden (meer) te verwachten zijn (GGA, gebieden geen archeologie).³

Het Geoportaal van het Agentschap Onroerend Erfgoed meldt wel enkele waarden voor ‘beschermd onroerend erfgoed’ in het plangebied en de onmiddellijke omgeving (Tabel 1).

*Tabel 1: Beschermd onroerend erfgoed in de onmiddellijke omgeving van het plangebied.*⁴

ID-NUMMER	OMSCHRIJVING
38937	PAROCHIEKERK SINT-AMBROSIUS - BESCHERMD ALS MONUMENT (SINDS 25-03-1938)
38938	SINT-ALENATOREN - BESCHERMD ALS MONUMENT (SINDS 14-08-1946)
38963	BOERENWONING SPAANS HUIS - BESCHERMD ALS STADS- OF DORPSGEZICHT, INTRINSIEK (SINDS 07-09-0979) - BESCHERMD ALS MONUMENT (SINDS 07-09-1979)
127022	GEMEENTEPARK MET KASTEEL DE VIRON EN BIJGEBOUWEN - BESCHERMD ALS STADS- OF DORPSGEZICHT, INTRINSIEK (SINDS 06-02-1990)
206871	KASTEELHOEVE DE LAITERIE - BESCHERMD ALS MONUMENT (SINDS 06-02-1990)
206878	KASTEEL DE VIRON EN IJSKELDER - BESCHERMD ALS MONUMENT (SINDS 06-02-1990)

Een gedetailleerde beschrijving van deze waarden is opgenomen in het assessment bureauonderzoek (zie 2.2.2 Historiek, 2.2.3 Cartografische bronnen en 2.2.4 Archeologische data).

Omdat de totale oppervlakte van de kadastrale percelen waarop de vergunning betrekking heeft 3000 m² of meer bedraagt, de ingreep minstens 1000 m² bedraagt en de aanvrager een publiekrechtelijk persoon is, is volgens het Onroerenderfgoeddecreet van 12 juli 2013 een archeologienota vereist. Deze bekrachtigde archeologienota wordt bij de stedenbouwkundige aanvraag gevoegd.

1.3.3 Beschrijving ingreep/ geplande werken

De opdrachtgever plant een herinrichting van de dorpskern van Dilbeek. Hierbij worden eventueel in het plangebied aanwezige archeologische waarden onherroepelijk vernietigd. De aard en omvang van de ingrepen worden hieronder beschreven.

Om het vele auto- en sluipverkeer in de dorpskern aan te pakken, heeft het gemeentebestuur van Dilbeek het ‘Masterplan Dilbeekse kern’ voorgesteld. Het plan focust op een doordacht parkeerbeleid en het vooruitzicht van een autoluw centrum. Om dit te bewerkstelligen worden de straten in het

³ Geoportaal 2016.

⁴ Ibid.

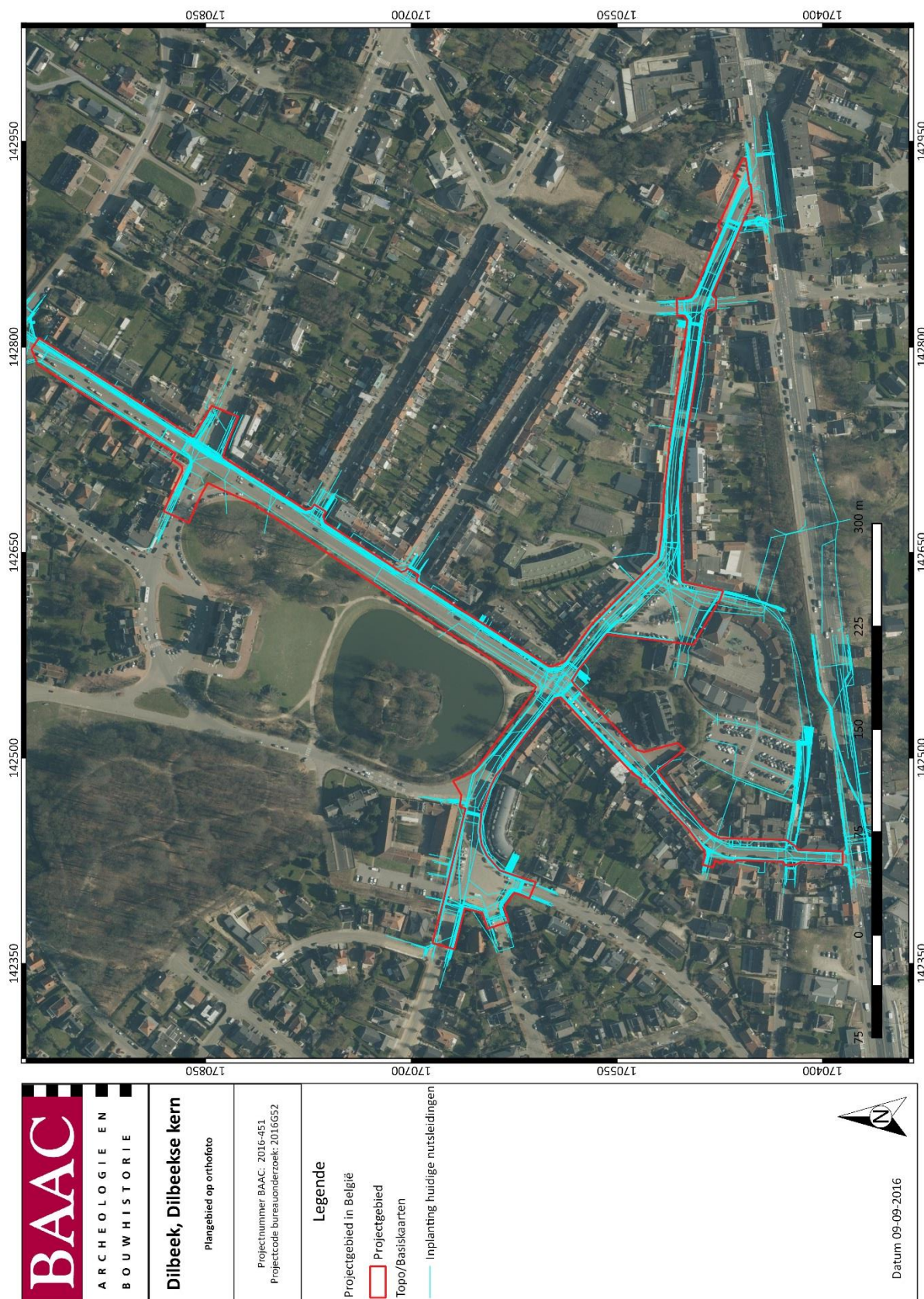
centrum van de gemeente volledig heraangelegd en de riolering vervangen (Figuur 3: Inplanting van de nieuwe riolering op de meest recente orthofoto.Figuur 3).⁵

⁵ Gemeente Dilbeek 2016b.

Figuur 3: Inplanting van de nieuwe riolering op de meest recente orthofoto.⁶

⁶ Agentschap Geografische Informatie Vlaanderen (AGIV) 2016a.

Figuur 4: Overzicht van de huidige nutsleidingen op de meest recente orthofoto.⁷

⁷ Agentschap Geografische Informatie Vlaanderen (AGIV) 2016a.

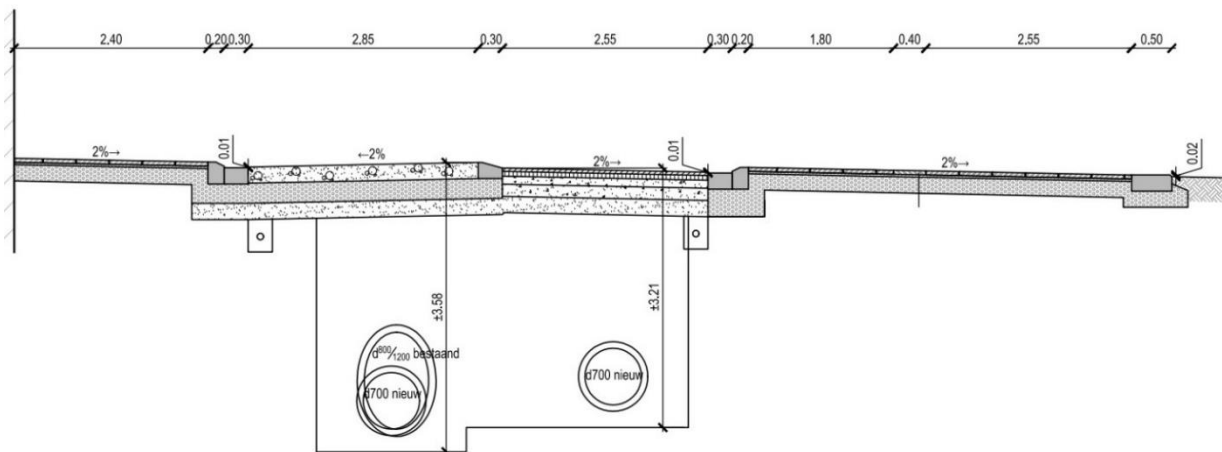
Het 'Masterplan Dilbeekse kern' verloop in verschillende fasen. In de eerste fase, waarover deze archeologienota handelt, worden de Verheydenstraat, Sint-Alenalaan, Spanjebergstraat en een deel van de Kasteelstraat heringericht.

Kasteelstraat

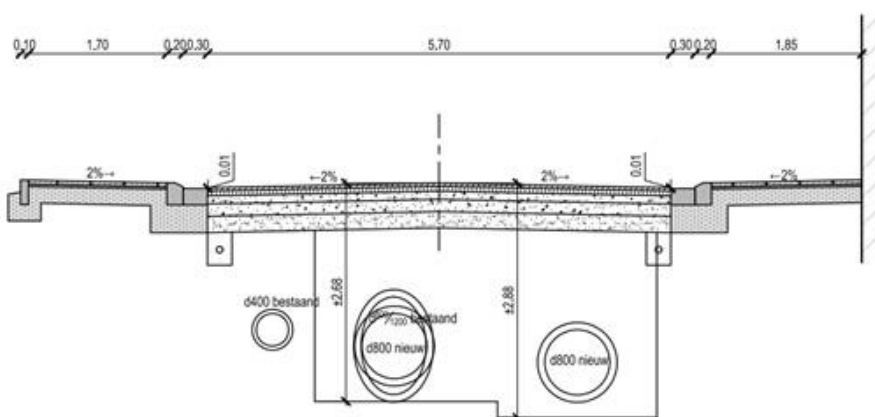
Enkel het oostelijk deel van de Kasteelstraat is opgenomen in fase 1 van het 'Masterplan Dilbeekse kern'. In de toekomst zal er enkel éénrichtingsverkeer mogelijk zijn in deze straat. De voetpaden worden verbreed en de parkrand verdwijnt.

Voor de aanleg van de voetpaden wordt verstoord tot op een diepte van ca. 0,30 m. Ter hoogte van de rijweg zal de verstoringsdiepte max. 0,65 m bedragen (Figuur 5). Ook worden twee nieuwe rioleringsbuizen aangelegd. De eerste vervangt de huidige buis en wordt op dezelfde diepte (ca. 3,60 m onder maaiveld) aangelegd. Voor de tweede buis wordt de sleuf aan de zuidkant verbreed met ca. 2,60 m. Het vermoeden bestaat dat dit tracé reeds (deels) vergraven is door de aanwezigheid van een oude gasleiding (Figuur 4).

TYPEPROFIEL Kasteelstraat

TYPEPROFIEL Kasteelstraat Oost - Schoolplein

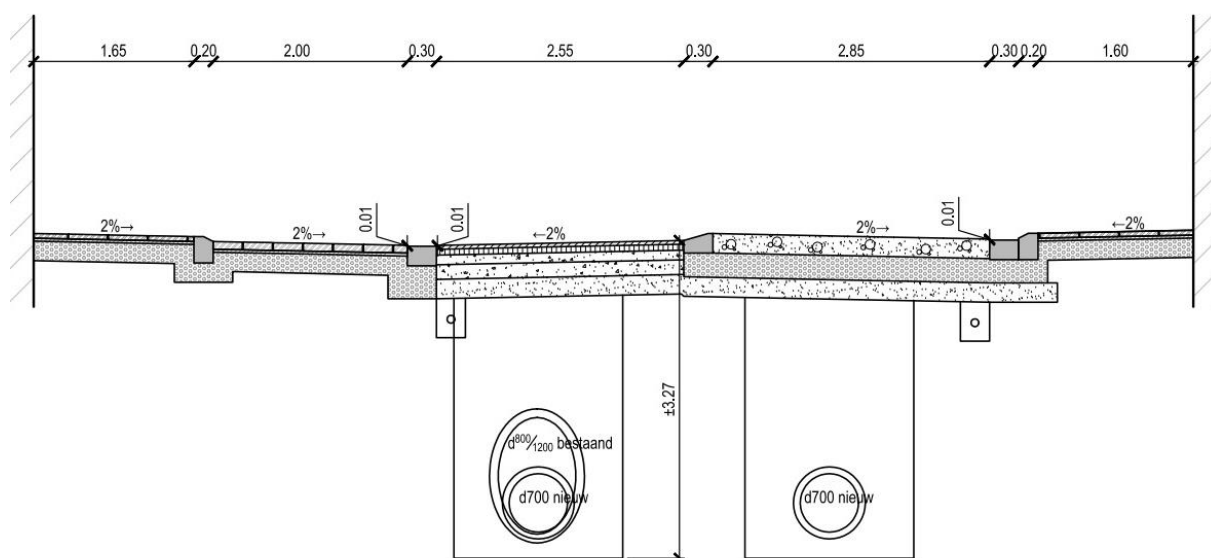
Figuur 5: Doorsnede van de nieuwe wegenis en riolering in de Kasteelstraat. (Arcadis)

Spanjebergstraat

De Spanjebergstraat ligt in het verlengde van de Kasteelstraat. Ook hier zal in de toekomst éénrichtingsverkeer komen. Enkel het openbaar vervoer zal in twee richtingen kunnen blijven rijden.

Net zoals in de Kasteelstraat zal de verstoringdiepte onder de voetpaden en rijweg respectievelijk ca. 0,30 m en ca. 0,65 m bedragen (Figuur 6). De huidige rioleringsbuis wordt vervangen. Deze ligt op ca. 3,30 m onder het maaiveld. Voor de tweede buis, aan de zuidkant van de straat, wordt een nieuwe sleuf gegraven tot op ca. 3,30 m. Ook hier is de kans groot dat het tracé reeds (deels) vergraven is door de aanwezigheid van een oude gasleiding (Figuur 4).

TYPEPROFIEL Spanjebergstraat

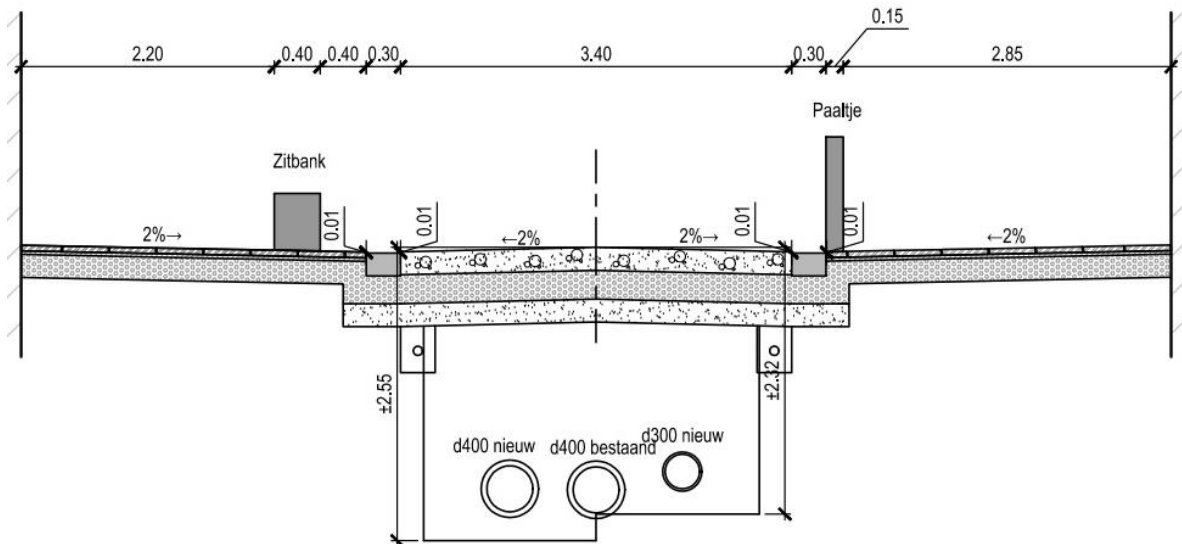
Figuur 6: Doorsnede van de nieuwe wegenis en riolering in de Spanjebergstraat. (Arcadis)

Verheydenstraat

De Verheydenstraat, aan de oost- en zuidkant van de Sint-Ambrosiuskerk, wordt een enkelrichtingsstraat met aan beide zijden een brede wandelstrook.

De opbouw van de wegenis is gelijkaardig aan de andere straten. Ter hoogte van de voetpaden bedraagt de nieuwe verstoring ca. 0,30 m en onder de weg ca. 0,65 m (Figuur 7). Ook hier worden twee nieuwe rioleringsbuizen aangelegd, aan weerszijden van de bestaande buis. De nieuwe verstoring die hiermee gepaard gaat zal vermoedelijk ca. 1 m bedragen aan beide kant van de huidige rioleringsbuis. In principe wordt niet dieper gegraven dan het huidige gabarit, welke varieert tussen de 2 m en 3,5 m diepte ten opzichte van het maaiveld. Ook hier ligt nog een oude gasleiding, waardoor de kans bestaat dat het tracé (deels) vergraven is (Figuur 4).

TYPEPROFIEL Verheydenstraat

Figuur 7: Doorsnede van de nieuwe wegnis en riolering in de Verheydenstraat. (Arcadis)

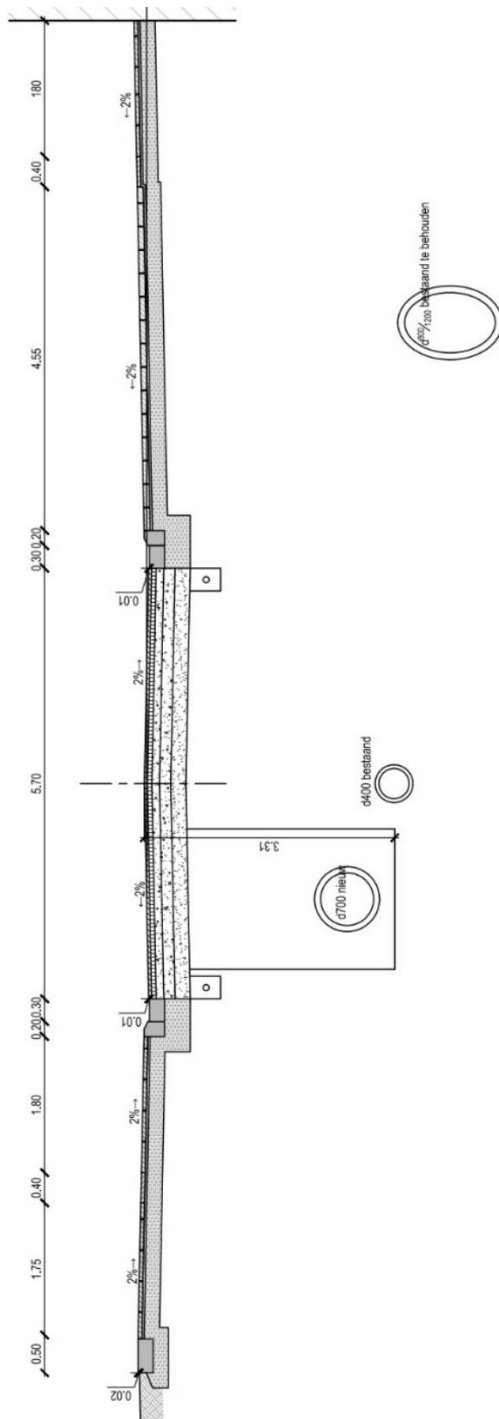
Sint-Alenalaan

In de Sint-Alenalaan, langsheen de oostzijde van het park van Dilbeek, blijft het tweerichtingsverkeer behouden. De aanleg van de wegnis is dezelfde zoals in de andere straten. De geplande verstoringsdiepte bedraagt ca. 0,30 m ter hoogte van de voetpaden en ca. 0,65 m ter hoogte van de rijweg (Figuur 8).

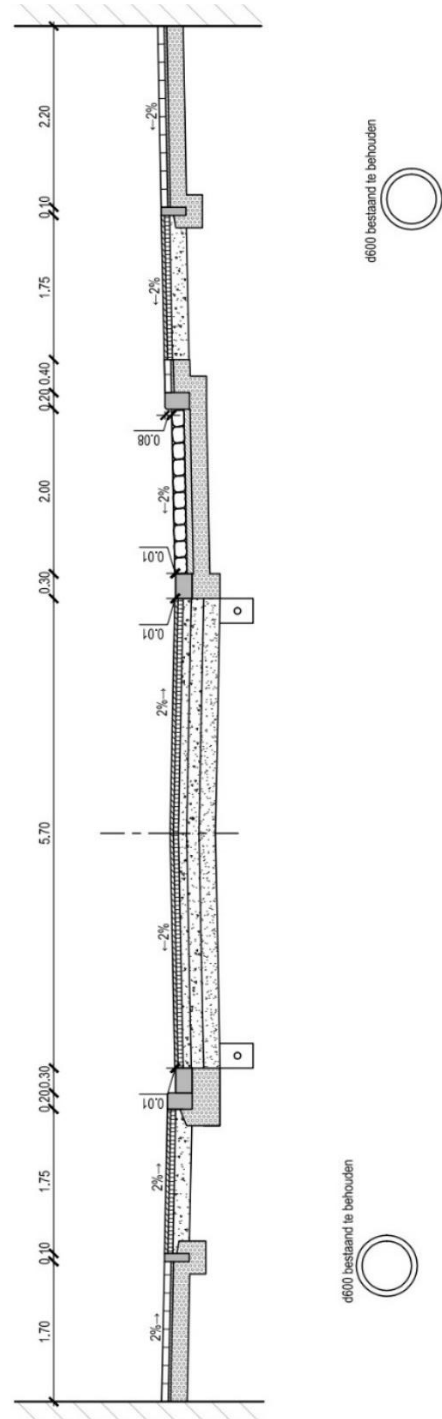
In het zuidelijke deel van de Sint-Alenalaan wordt de bestaande riolering behouden en komt er geen extra verstoring. Wel wordt een nieuwe riolering aangelegd aan de westzijde (parkzijde) van de bestaande buis. Deze nieuwe aanleg sleuf zal ca. 2 m breed en ca. 3,30 m diep zijn. Aan deze zijde van de straat ligt een oude nutsleiding waarvan de aanlegdiepte niet gekend is (Figuur 4).

In het noordelijk deel van de Sint-Alenalaan zijn geen rioleringswerken voorzien.

TYPEPROFIEL Sint - Alenalaan Zuid

TYPEPROFIEL Sint - Alenalaan Noord

Figuur 8: Doorsnede van de nieuwe wegeis en riolering in de Sint-Alenalaan. (Arcadis)

1.4 Strategie en werkwijze

Het doel van het bureauonderzoek is de formulering van een archeologische verwachting van het plangebied. Deze verwachting wordt opgesteld op basis van gekende landschappelijke, geologische, archeologische, historische en geografische bronnen.

Een eerste stap bij het formuleren van een archeologische verwachting in het plangebied, is deze te situeren binnen een breder landschappelijk-historisch kader. Hierbij wordt beroep gedaan op de gekende geografische en archeologische literatuur en de Centrale Archeologische Inventaris, evenals het Geoportaal van Onroerend Erfgoed.

De basis van de desktopstudie bestaat verder uit een historische studie van het plangebied en zijn directe omgeving. Hierbij worden de gekende archeologische, historische en geologische/geografische vakliteratuur over de onmiddellijke omgeving van het plangebied geconsulteerd. Aansluitend wordt een uitgebreide cartografische analyse van het plangebied uitgevoerd. Volgende kaarten werden opgezocht en geanalyseerd:

Administratieve en geografische kaarten:

- GRB/kadasterkaart
- Topografische kaart
- Orthofoto
- DHM en hoogteprofiel
- Tertiairgeologische kaart
- Quartairgeologische kaart
- Bodemkaart
- Bodemgebruikskaart
- Potentiële-bodemerosiekaart

Hierbij moet worden opgemerkt dat de bodemgebruikskaart feitelijk niet geschikt is voor bestudering op perceelsniveau. In de begeleidende tekst op de website van het Agentschap Geografische Informatie Vlaanderen (AGIV) staat het volgende: *‘De informatie die door deze datasets gegeven wordt is kleinschalig. Dit heeft een belangrijke implicatie. De informatie die men haalt uit een groter gebied zoals bijvoorbeeld een provincie of het volledige Vlaamse gewest zal nauwkeuriger zijn dan de informatie die men tracht te halen uit bijvoorbeeld een bepaalde buurt. Dit wordt duidelijk wanneer ingezoomd wordt in het digitale bestand. Naarmate de kaart steeds meer vergroot wordt zal op een bepaald moment de samenhang tussen de verschillende bodemgebruikstypes verdwijnen. Het is dan ook sterk aan te raden deze kaart niet te gebruiken voor lokale studies. De informatie die hieruit gehaald wordt, is onzeker.’*⁸ De kaart werd toegevoegd omdat ze vereist wordt in de Code van Goede Praktijk, maar moet met de nodige voorzichtigheid worden geïnterpreteerd.

De geomorfologische kaart werd niet geconsulteerd aangezien deze niet bestaat voor het plangebied.

⁸ Agentschap Geografische Informatie Vlaanderen (AGIV) 2016b.

Historische en archeologische kaarten:

- CAI-kaart
- Ferrariskaart
- Atlas der Buurtwegen
- Popp-kaart
- Vandermaelen-kaart

De CAI-kaart wordt weergegeven met het grootschalig referentiebestand als onderkaart. De onmiddellijke omgeving rondom wordt op de Ferraris-, Atlas der Buurtwegen, Popp- en Vandermaelenkaart besproken. De beschrijving gebeurde onder meer op basis van de legende uit *België in kaart*⁹. Indien er een bijzondere locatie op te merken is, wordt deze, indien mogelijk, vernoemd bij naam en uitgebreider beschreven. De historische en archeologische kaarten worden gebruikt om een historisch-archeologische interpretatie van de locatie te bekomen.

Vandaag de dag wordt de dorpskern van Dilbeek gecatalogeerd als een verstedelijkte kern met veel gesloten en halfopen bebouwing. Na onderzoek van de historische kaarten (zie hierboven) blijkt dat dit echter een laat 19de- en vooral 20ste-eeuwse evolutie is. Het plangebied wordt in dit bureauonderzoek dan ook beschouwd als een gebied met een lage densiteit aan bebouwing in het verleden.

Ondanks onze interpretatie als een zone met een lage densiteit aan bebouwing in het verleden is wel bijkomend onderzoek gebeurd naar historisch kaartmateriaal. Zo werd Cartesius geraadpleegd.¹⁰ Dit leverde echter geen extra informatie op voor het plangebied. Ook werd de website van de Bibliothèque Nationale de France geconsulteerd. Hier werd de *Carte topographique de Bruxelles et de ses environs* uit 1810 van De Wautier teruggevonden. Ten slotte werd de oudste kaart van Dilbeek door Lannay uit 1664 gevonden via de heemkundige kring Delbeccha.

Er werden geen externe specialisten betrokken bij dit onderzoek en geen wetenschappelijke advisering ingewonnen bij derden.

⁹ Beyaert et al 2006.

¹⁰ Cartesius 2016.

2 Assessment Bureauonderzoek

2.1 Methoden en technieken

Het vooronderzoek zonder ingreep in de bodem voor Dilbeek, Dilbeekse kern bestaat enkel uit een uitgebreid bureauonderzoek. Een assessment van vondsten, stalen en conservatie is hier niet van toepassing.

2.2 Assessment onderzoeksgebied

In dit hoofdstuk wordt een overzicht gegeven van de beschikbare kennis inzake bodemkunde, geomorfologie, historie en archeologie met betrekking tot het onderzoeksgebied en zijn omgeving. Deze informatie vormt de basis voor de archeologische verwachting van het onderzoeksgebied.

2.2.1 Landschappelijke en bodemkundige situering

2.2.1.1 Topografische situering

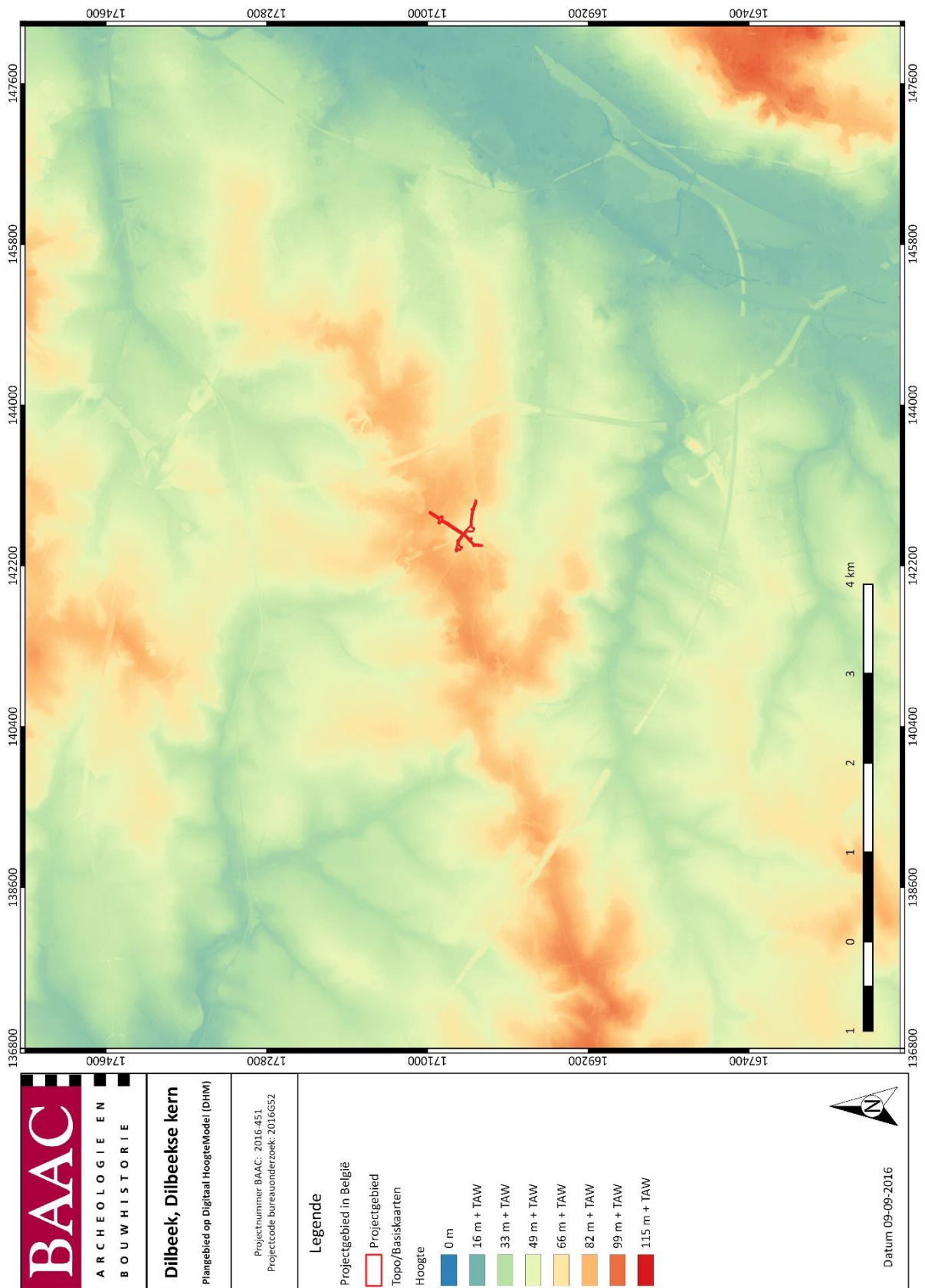
De nederzettingsstructuur van gemeente Dilbeek wordt gekenmerkt door een oost-west tweedeling. Het westelijk deel van de gemeente wordt gekenmerkt door een landelijk karakter met veel open ruimte en lintbebouwing. Het oostelijk deel van de gemeente kent een grotere concentratie bebouwing met de kernen Dilbeek, Groot-Bijgaarden en Itterbeek. Deze nederzettingsstructuur sluit aan bij het nabijgelegen Brussels Hoofdstedelijk Gewest.¹¹

Het plangebied ligt in de dorpskern van deelgemeente Dilbeek (Figuur 1). Het omvat de volgende straten: Kasteelstraat, Sint-Alenalaan, Verheydenstraat en Spanjebergstraat. Het plangebied heeft een totale oppervlakte van ca. 2,5 ha en is 100% verhard. De bebouwing in de onmiddellijke omgeving van het plangebied is kenmerkend voor een verstedelijkte kern en bestaat hoofdzakelijk uit gesloten en halfopen laagbouw. Toch is er ook halfopen ruimte, zoals het park van Dilbeek langsheen de Sint-Alenalaan en Kasteelstraat, en het Schoolplein en Marktplaats langsheen de Verheydenstraat en Kasteelstraat.

Het plangebied bevindt zich volgens het Digitaal Hoogtemodel van Vlaanderen (DHM) tussen 59 en 86 m + TAW (Figuur 9, Figuur 10). Het onderzoeksgebied ligt op de zuidelijke flank van een oost-westgeoriënteerde heuvelkam die loopt van Onze-Lieve-Vrouw-Lombeek in het westen tot Dilbeek in het oosten. Het kent een opvallend hoogteverloop van noord naar zuid en van west naar oost (Figuur 11). In beide doorsneden is het laagste punt van het hoogteprofiel de locatie van de Sint-Ambrosiuskerk. Net ten zuiden van de Sint-Ambrosiuskerk ontspringt de Dorpsloop die behoort tot het Dijlebekken.¹² Het is waarschijnlijk deze bron die als drinkpoel op de dries ten zuiden van de kerk gebruikt werd.

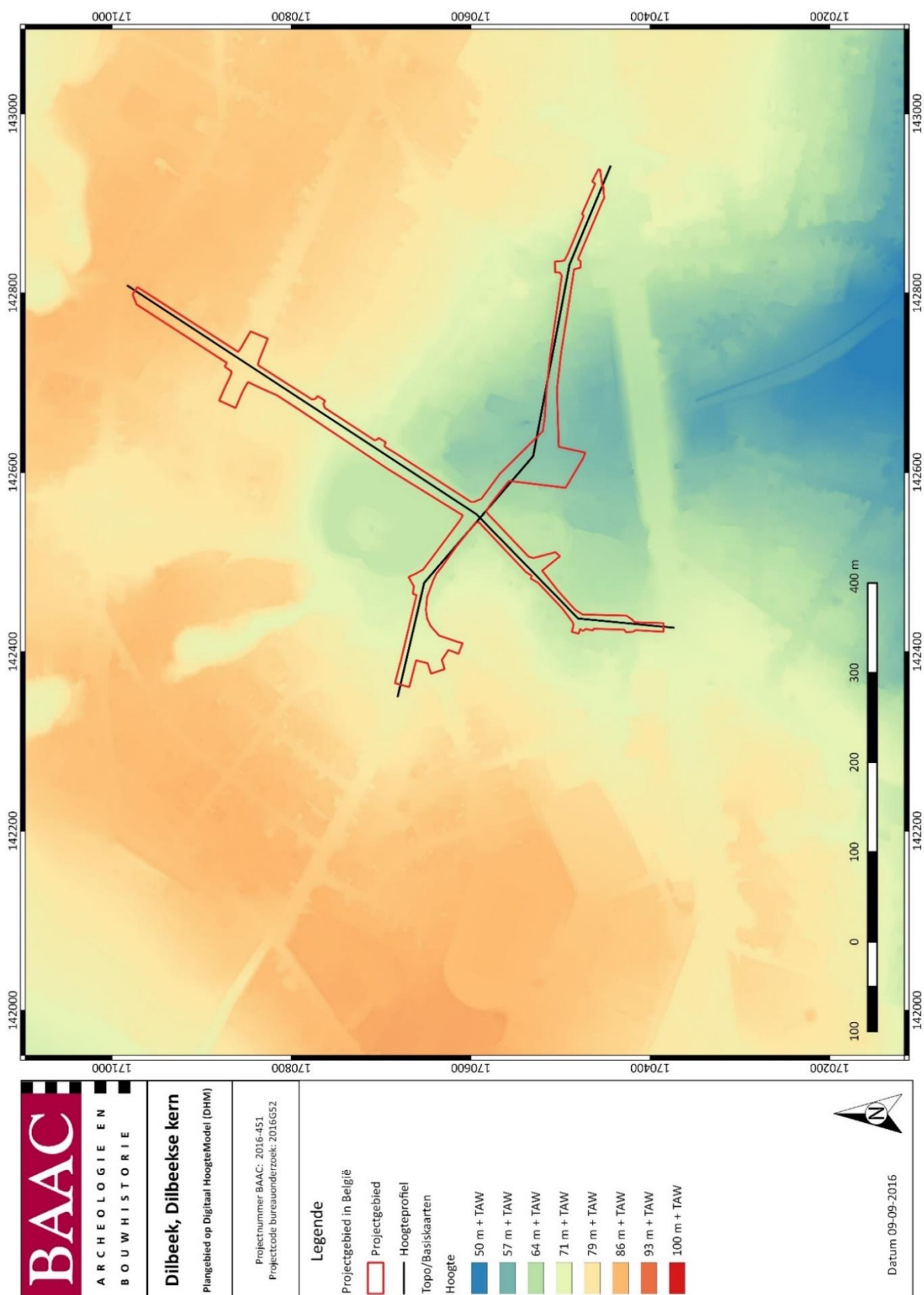
¹¹ Heremans & Lambrechts 2010.

¹² Agentschap Geografische Informatie Vlaanderen (AGIV) 2016a.

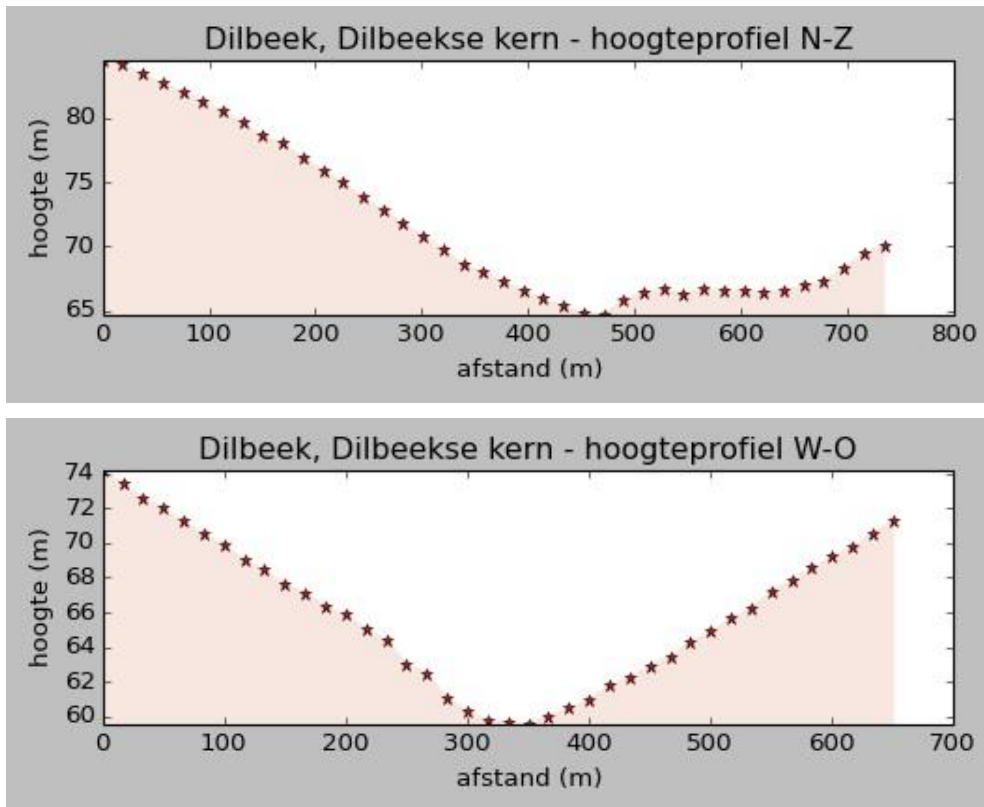
Figuur 9: Situering van het plangebied op het Digitaal Hoogtemodel van Vlaanderen (DHM).¹³

¹³ Agentschap Geografische Informatie Vlaanderen (AGIV) 2016a.

Figuur 10: Detail van het plangebied op het Digitaal Hoogtemodel van Vlaanderen (DHM) met aanduiding van de hoogteprofielen.¹⁴

¹⁴Agentschap Geografische Informatie Vlaanderen (AGIV) 2016a.

Figuur 11: Hoogteprofielen in het plangebied.¹⁵

2.2.1.2 Geologie en landschap

2.2.1.2.1 Algemeen

Het plangebied bevindt zich in Midden-België en wordt gekenmerkt door een glooiend landschap dat algemeen bekend staat onder de streeknaam *Pajottenland*. Lokaal komen in dit gebied nog geïsoleerde heuveltoppen voor, zoals de kam tussen Onze-Lieve-Vrouw-Lombeek en Dilbeek.¹⁶

2.2.1.2.2 Paleogeen en Neogeen (Tertiair)¹⁷

De heuvelgebieden tussen het interfluvium van Zenne en Dender zijn gekenmerkt door afzettingen van het Lid van Aalbeke bedekt door de Formaties van Tielt, Gentbrugge, Lede en Maldegem (Figuur 12). De beschrijving van de verschillende lithologische eenheden hieronder gebeurt van boven naar onder, of van jong naar oud.

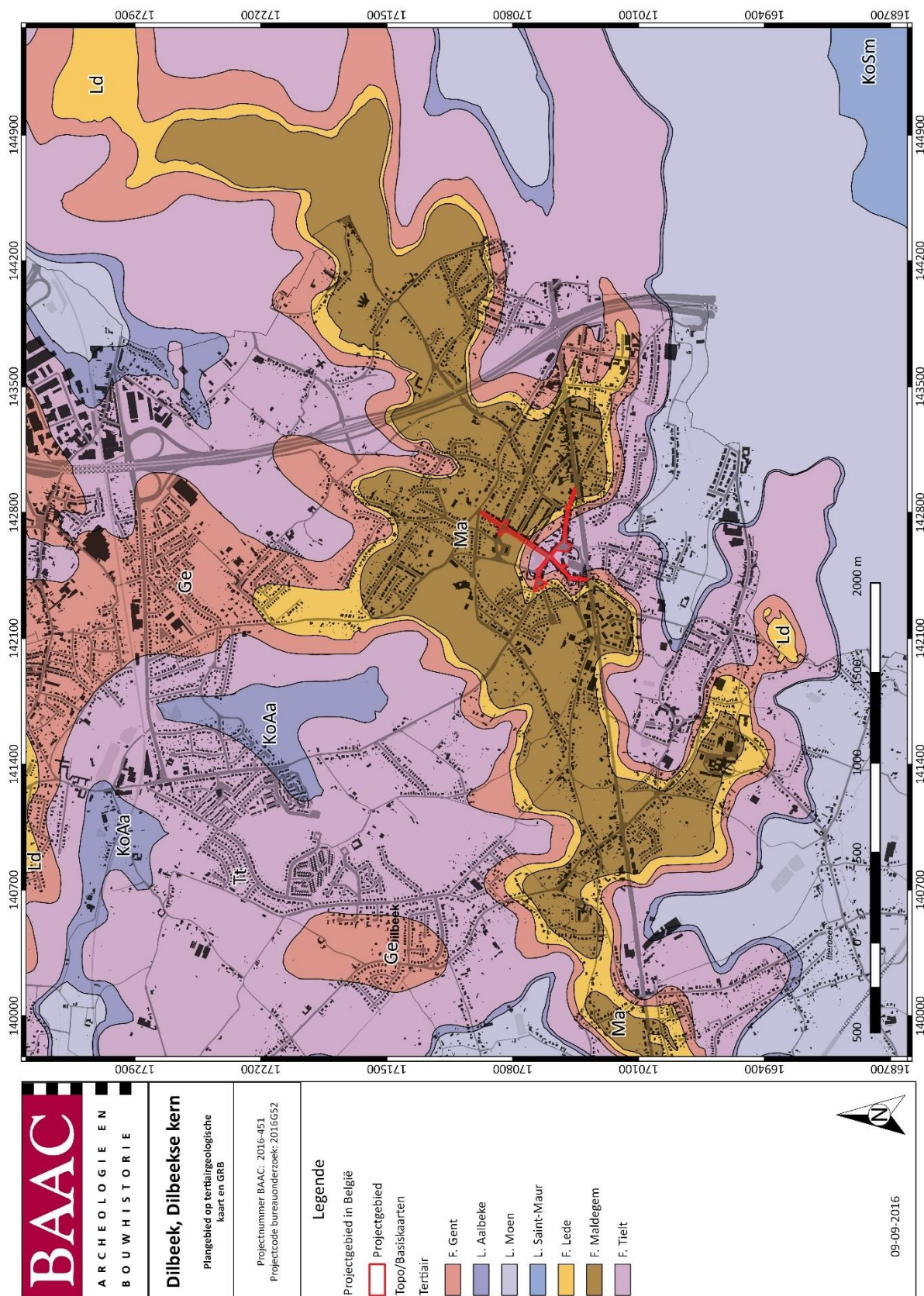
De Formatie van Maldegem (Ma) bestaat uit een afwisseling van zanden en kleien, met geleidelijke overgangen.

De Formatie van Lede (Ld) bestaat uit licht glauconiethoudend, fijn, grijs zand dat kalkhoudend is. Er komen enkele banken zandige kalksteen of kalkzandsteen in voor. De Zanden van Lede komen in de ruime regio systematisch voor op de hoger gelegen gebieden. In de omgeving van het plangebied is de dikte echter sterk gereduceerd. De banken van zandige kalksteen of kalksteenzand zijn als bouwsteen bekend onder de naam Ledesteen of Balegemse steen.

¹⁵ Agentschap Geografische Informatie Vlaanderen (AGIV) 2016a.

¹⁶ Schroyen 2003.

¹⁷ Buffel & Matthijs 2009.

Figuur 12: Situering van het onderzoeksgebied op de tertiairgeologische kaart¹⁸

¹⁸ Databank Ondergrond Vlaanderen (DOV) 2016.

De Formatie van Gentbrugge (Ge) dagzoomt in de flanken van de heuvels nabij het plangebied. De strekkingslijnen hebben een westnoordwest-oostzuidoost oriëntatie. De totale dikte van het pakket bedraagt een achttal meter. Binnen de Formatie van Gentbrugge komt het Lid van Vlierzele en het Lid van Merelbeke voor. Ze worden echter als één pakket weergegeven op de geologische kaart. Het Lid van Vlierzele bestaat uit grijsgroen, zeer fijn glauconiethoudend zand. Het Lid van Merelbeke bestaat uit groengrijze klei met groene zandige vlekken.

De Formatie van Tielt (Tt) is een heterogene afzetting die soms kan onderverdeeld worden in drie pakketten: een bovenste grijsgroen, kleihoudend fijn zand met glauconiet, glimmers en plaatselijk zandsteenfragmenten; een middelste grijsgroene kleihoudende zone met een licht zandhoudende/silthoudende fractie en naar onder toe opnieuw een fijn, silteus zand met glauconiet en glimmers dat bovendien hardere (nummuliethoudende) banken bevat en dunne kleilagen.

De verschillende afzettingen van de Formaties van Gentbrugge, Lede en Maldegem zijn nog steeds herkenbaar in het landschap als de oostwestgeoriënteerde heuvelkam waarlangs het plangebied gelegen is (Figuur 9).

2.2.1.2.3 Quartair¹⁹

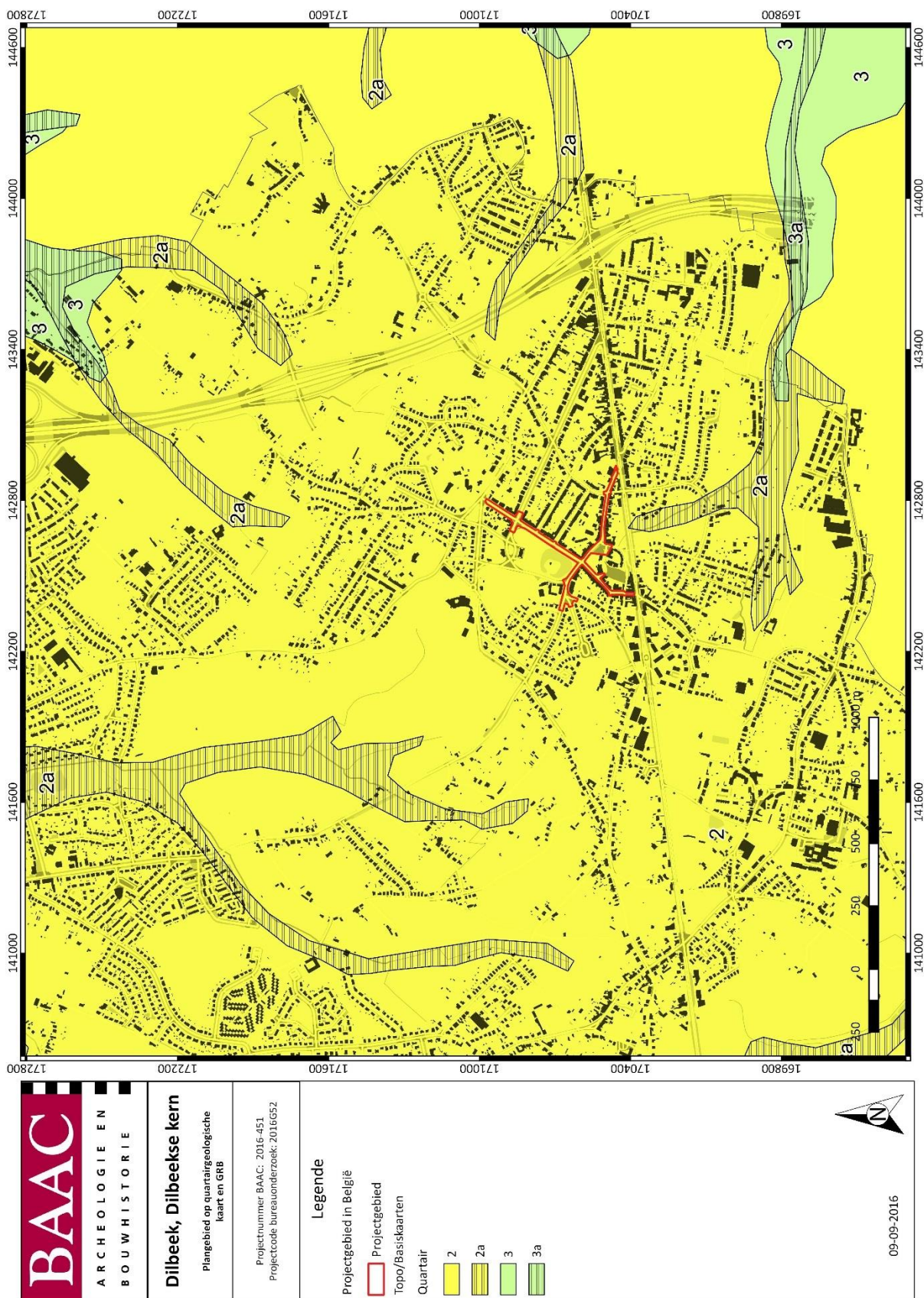
Op de quartairgeologische kaart is de ruime omgeving van het plangebied gekarteerd als type 2. Aan de zuidzijde, gelijklopend met de Dorpsloop en andere waterwegen, wordt type 2a vermeld (Figuur 13).²⁰

De Quartaire bedekking bestaat voornamelijk uit niveo-eolische afzettingen van het Weichseliaan (Laat-Pleistoceen). Deze Pleistocene afzettingen van het Weichseliaan worden in verband gebracht met een eolisch transport vanuit het toen droogliggende Noordzeegebied (Figuur 14). De overheersende noordoostenwind vervoerde het siltige materiaal tot op de zuidelijk gelegen heuvels in Midden-België. Ook oudere lösspakketten uit het Saaliaan/Elsteriaan (Midden-Pleistoceen) moeten aanwezig zijn geweest, maar deze werden vermoedelijk door erosie opgeruimd. Door verwerking van de löss tijdens het huidige interglaciaal komt deze momenteel tot uiting als een mantel van leem over het gebied.²¹

¹⁹ Schroyen 2003.

²⁰ Bogemans 2005.

²¹ Buffel & Matthijs 2009.

Figuur 13: Situering van het plangebied op de quartairgeologische kaart schaal 1:200.000²²

²² Databank Ondergrond Vlaanderen (DOV) 2016.

2		2a	
ELPw en/of HQ	ELPw Eolische afzettingen (zand tot silt) van het Weichseliaan (Laat-Pleistoceen), mogelijk Vroeg-Holoceen; zand tot zandleem in het noordelijke en centrale gedeelte van Vlaanderen; silt (loess) in het zuidelijke gedeelte van Vlaanderen.	FH	De karteereenheid is mogelijk aanwezig. FH Fluviale afzettingen (organochemisch en perimariën inclusief), afzettingen van het Holoceen en mogelijk Tardiglaciaal (Laat-Weichseliaan).
	HQ Hellingsafzettingen van het Quartair.	ELPw en/of HQ	□ ELPw Eolische afzettingen (zand tot silt) van het Weichseliaan (Laat-Pleistoceen), mogelijk Vroeg-Holoceen; zand tot zandleem in het noordelijke en centrale gedeelte van Vlaanderen; silt (loess) in het zuidelijke gedeelte van Vlaanderen.
		FLPw	HQ Hellingsafzettingen van het Quartair.
			FLPw Fluviale afzettingen van het Weichseliaan (Laat-Pleistoceen).

Figuur 14: Kenmerken van de quartairgeologische kaart voor wat betreft het plangebied²³

2.2.1.2.4 Bodem²⁴

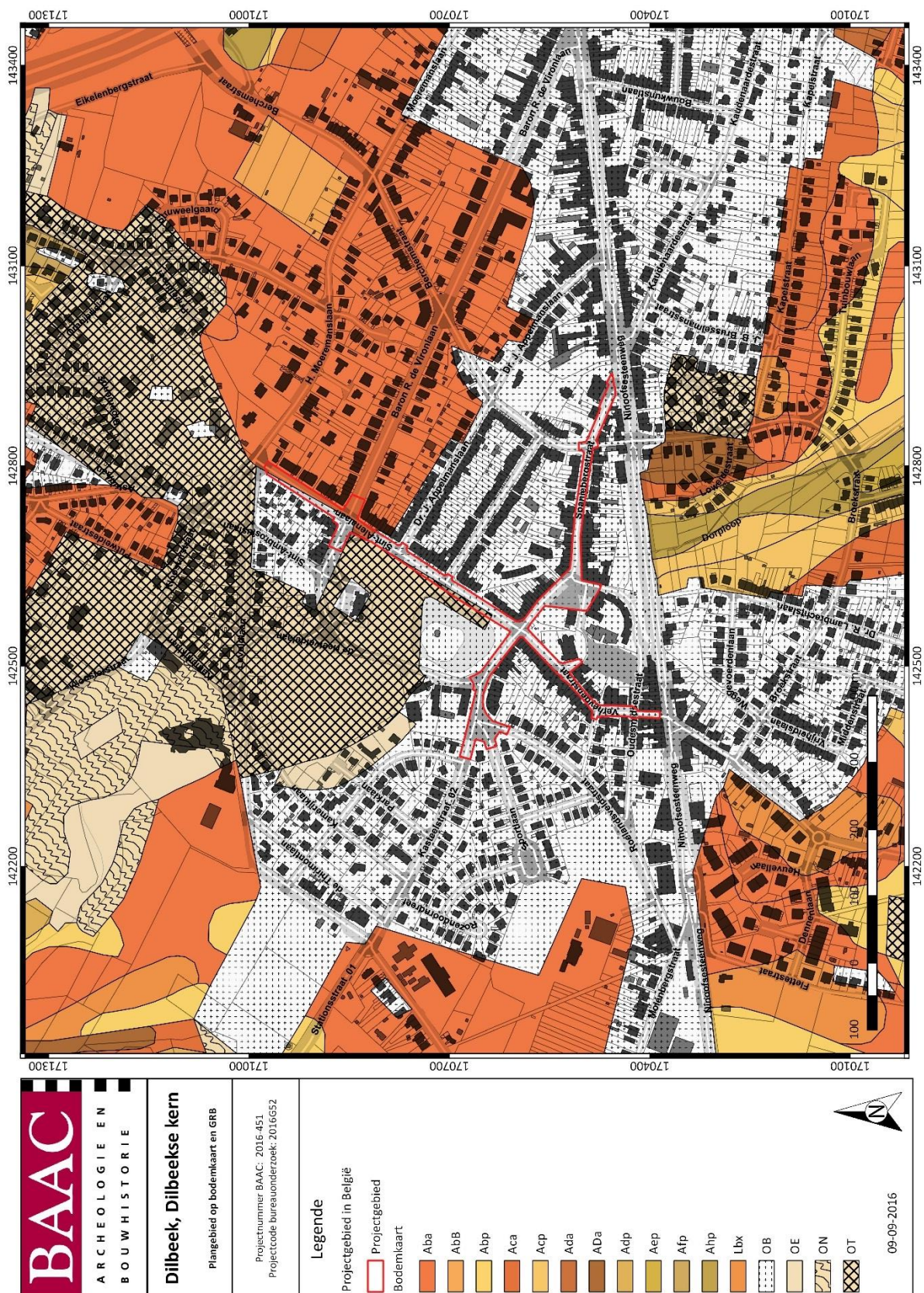
Op de bodemgebruikskaart is de omgeving van het plangebied aangeduid als bebouwde zone (Figuur 17). Eenzelfde beeld is zichtbaar op de bodemkaart van Vlaanderen (Figuur 15). Bijna het volledige plangebied gekarteerd als bebouwde zone (OB). Langsheen de Sint-Alenalaan in het noorden wordt aangegeven dat het terrein vergraven is (OT). Vermoedelijk gaat het hier om de historische ontginning van de Balegemse steen als bouw materiaal. (Zie 2.2.1.2.2 Paleogeen en Neogeen, 2.2.2 Historiek en 2.2.3 Cartografische bronnen)

In de nabijheid van het plangebied worden wel nog bodems gekarteerd. De bodem op de hoger gelegen heuvelkam behoort tot serie Aba1, een droge leemgrond met textuur B-horizont in een erosiefase 1. Door erosie is de A-horizont minder dan 40 cm dik. Dezelfde vaststelling is waarneembaar op de bodemerosiekaart waarbij de velden op de heuvelkam gekenmerkt staan als gebieden met een hoge erosiegevoeligheid (Figuur 16).

Aan de zuidzijde van het plangebied worden bodems opgetekend die kenmerkend zijn voor alluviale valleien. Op het laagstgelegen punt gaat het om Ahp, een natte en sterk gleyige leemgrond zonder profielontwikkeling. Deze gleyverschijnselen zijn te wijten aan een schommelende stuwwatertafel. Hoger op de flank gaat het om Acp, een matig droog en zwak gleyige leemgrond zonder profielontwikkeling.

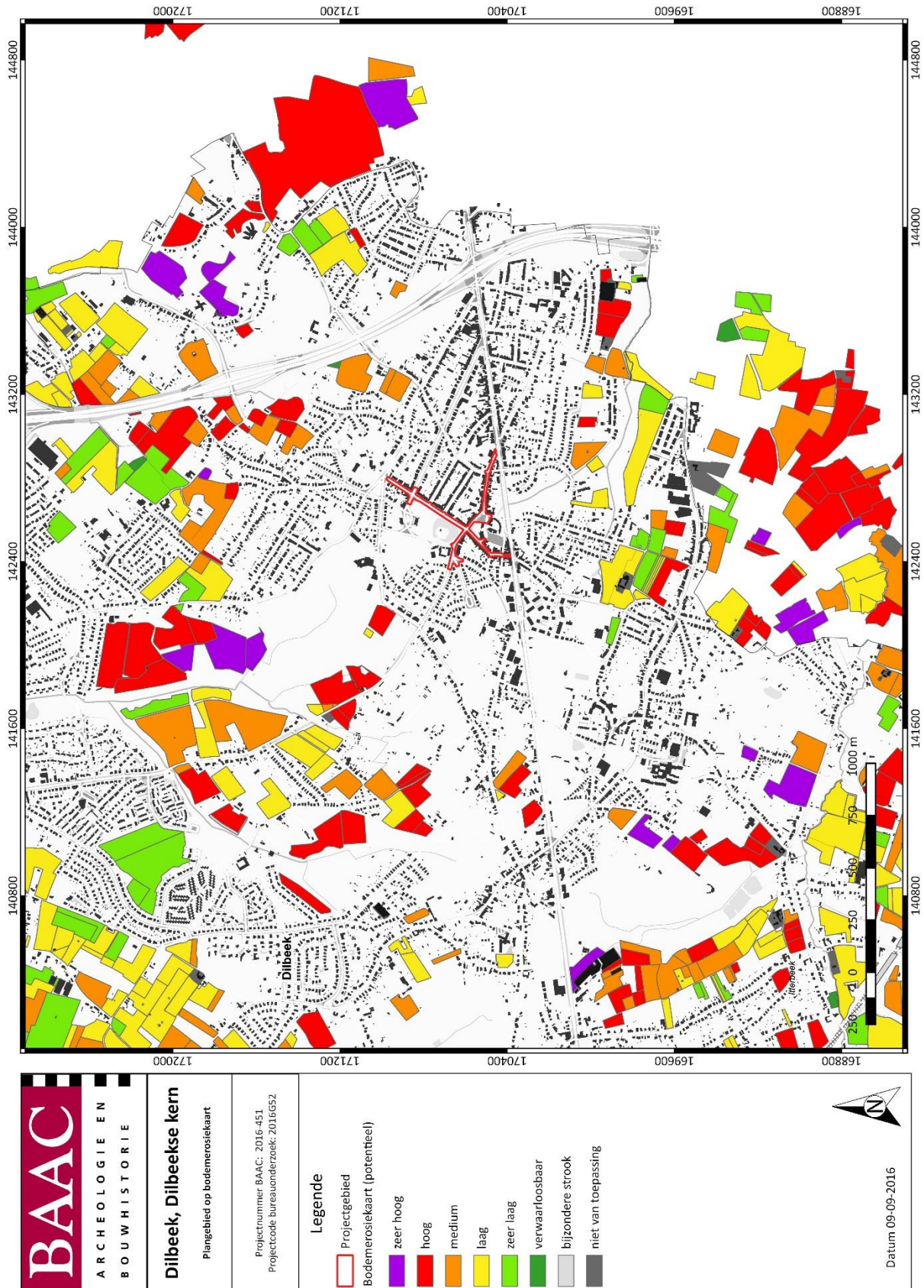
²³ Databank Ondergrond Vlaanderen (DOV) 2016.

²⁴ Van Ranst & Sijs 2000.

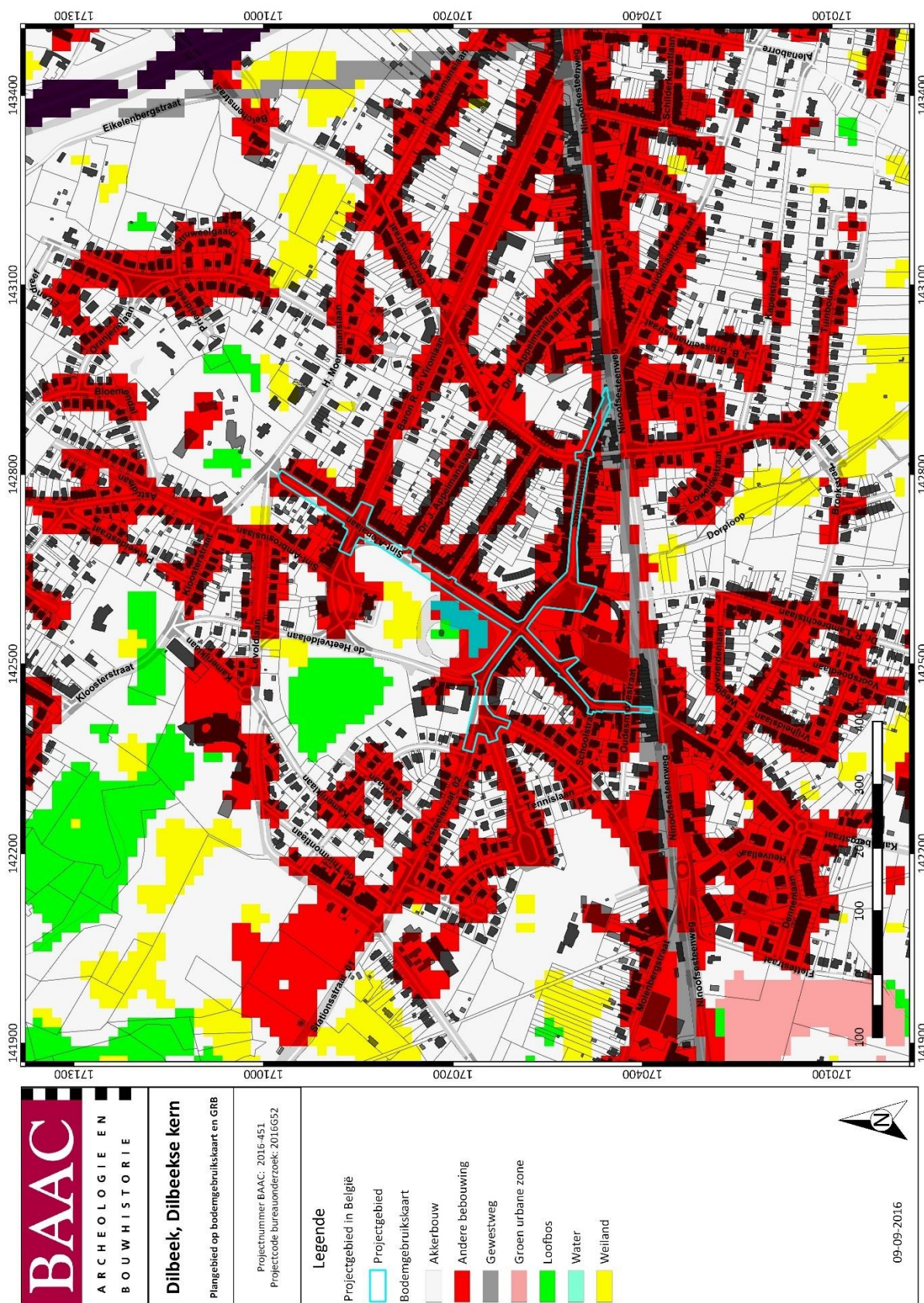
Figuur 15: Situering onderzoeksgebied op de bodemkaart van Vlaanderen²⁵

²⁵ Databank Ondergrond Vlaanderen (DOV) 2016.

Figuur 16: Situering onderzoeksgebied op de bodemerosiekaart van Vlaanderen²⁶

²⁶ Databank Ondergrond Vlaanderen (DOV) 2016.

Figuur 17: Situering onderzoeksgebied op de bodembebruikskaart van Vlaanderen²⁷

²⁷ Databank Ondergrond Vlaanderen (DOV) 2016.

2.2.2 Historiek

De oudste sporen van menselijke aanwezigheid in Dilbeek werden gevonden tijdens archeologische opgravingen in 2006 en 2009 naar aanleiding van de verkaveling Wolsemveld. Er werden sporen gevonden van een protohistorische en Romeinse nederzetting (Zie 2.2.4 Archeologische data).

De oudste vermelding van de naam Dilbeek dateert van 1075 en staat in een charter waarin Lietbert, de bisschop van Kamerrijk, de parochiekerk van Anderlecht samen met haar dochterkerk Dilbeek overdraagt aan het kapittel van Anderlecht.²⁸ In de oorkonde wordt Dilbeek vermeld als *dilbecchA*. Over de oorsprong van de naam is geen eensgezindheid. Enkele mogelijke verklaringen zijn *beek in een dal* of *snelle beek*.²⁹

In dezelfde periode wordt het gebied rond Dilbeek ook voor de eerste keer vermeld in de archieven. In 1050 behoort Dilbeek tot het grote domein in bezit van de heren van Aa, een voorname Anderlechtse familie. In de eeuwen die volgen, komt de heerlijkheid Dilbeek in handen van meerdere adellijke families, zoals de heren van Sotteghem, de familie de Heetvelde, de heren van Kraainem, de heren van Gaasbeek, de familie Scockaert, en de familie de Viron.³⁰

Sinds de grootschalige gemeentefusie in 1977 heeft Dilbeek zes deelgemeenten, nl. Dilbeek, Groot-Bijgaarden, Itterbeek, Schepdaal, Sint-Martens-Bodegem en Sint-Ulriks-Kapelle.³¹ Van de zes deelgemeenten hadden historisch gezien Dilbeek, Itterbeek en Sint-Martens-Bodegem al in de 13de eeuw banden via het Land van Gaasbeek. Ook Sint-Ulriks-Kapelle en Groot-Bijgaarden hadden banden met elkaar, enkel Schepdaal ressorteert lange tijd onder het nabijgelegen Sint-Martens-Lennik.³²

Deelgemeente Dilbeek kent van oudsher de kernen Dorp, Hongersveld en Elegem. De laatste twee liggen tot op heden in het landelijke noorden van de deelgemeente. Daarnaast zijn er ook nog enkele kleinere gehuchten zoals Begijnenborre, Kattebroek en Koeivijver.³³

Het aanzicht van de dorpskern van deelgemeente Dilbeek wordt al eeuwenlang gedomineerd door het kasteel van Dilbeek en de Sint-Ambrosiuskerk.

Over de oorsprong van het kasteel zijn geen precieze gegevens bekend.³⁴ Volgens de legende was de burcht de woonplaats van de Heilige Alena. Deze dochter van de 7de-eeuwse heidense koning Bevoeld is de patroonheilige van Dilbeek. Tegen de wil van haar vader liet ze zich dopen en sloop 's nacht naar Vorst om kerkdiensten bij te wonen. Volgens haar vita stierf ze op weg naar de mis nadat aanhangers van haar vader haar arm afrukten. Na haar dood bekeerde de koning zich tot het christendom en stichtte de kerk in Dilbeek.³⁵

Het oudste kasteel kan getypeerd worden als waterburcht met donjon. Op de oudste afbeeldingen van het kasteel in het 2de kwart van de 17de eeuw staat deze afgebeeld als vier vleugels met hoektorens rond een binnenplein. De burcht werd gedeeltelijk verwoest door de oorlogshandelingen in de jaren 1690. In 1714 werden drie torens afgebroken. In 1862 werd een nieuw kasteel gebouwd in opdracht van de familie de Viron. Voorafgaand aan de bouw werden de resterende delen van de oude burcht, uitgezonderd de Sint-Alenatoren, afgebroken. Vandaag de dag is dit kasteel in gebruik als

²⁸ Van Mingroot 1995.

²⁹ Delbeccha 2016a.

³⁰ Agentschap Onroerend Erfgoed 2016a.

³¹ Gemeente Dilbeek 2016a.

³² Agentschap Onroerend Erfgoed 2016a.

³³ Agentschap Onroerend Erfgoed 2016a.

³⁴ Agentschap Onroerend Erfgoed 2016c.

³⁵ Delbeccha 2016c.

gemeentehuis. Het kasteel met bijgebouwen en het park werd in 1990 beschermd als monument en dorpsgezicht.³⁶

Het tweede dominante zicht in de dorpskern van Dilbeek is de Sint-Ambrosiuskerk. Net zoals het kasteel is ook de ontstaansgeschiedenis van deze gotische parochiekerk onduidelijk. Een 7de-eeuwse stichting door Bevoold lijkt niet waarschijnlijk aangezien de kerk niet Alena's naam draagt maar die van Sint-Ambrosius (een 11de-eeuwse titelheilige). De eerste vermelding van de parochie Dilbeek dateert van 1075. De huidige kerk is opgetrokken in Balegemse steen en zou opgericht zijn in de 13-15de eeuw. De huidige westtoren en de zijtraveeën van deze toren zijn opgetrokken in vroeggotische stijl. Het schip, transept en het koor zijn laatgotisch. Rondom de kerk bevond zich het voormalige kerkhof. Dit kerkhof werd geruimd in de jaren 30 van de 20ste eeuw en grote delen van de bakstenen ommuring gesloopt.³⁷

De historische waarde van de overige bebouwing nabij het plangebied blijft beperkt. In de Verheydenstraat staat nog een reeks dorpswoningen uit begin 20ste eeuw (huisnummer 1 tot 19). Huisnummer 57 betreft een burgerhuis met vermoedelijk een 19de-eeuwse oorsprong.³⁸ In de Spanjebergstraat zijn nog enkele kleine 19de-eeuwse dorpswoningen van anderhalve bouwlaag bewaard. Huisnummer 8 en 10 werden kadastraal geregistreerd in 1869.³⁹ De oudste woning in de straat, en in de hele dorpskern, betreft een vrijstaand 18de-eeuws boerenhuis *Spaans Huis*. Dit beschermd monument wordt voor het eerst vermeld in 1707 onder de naam *Spaignien*. Tussen 1707 en 1740 zou het huidige boerenhuis gebouwd zijn op de locatie van een vermoedelijk lemen huis.⁴⁰

2.2.3 Cartografische bronnen

Een bijkomende belangrijke bron van informatie is het historisch kaartmateriaal. Op basis van deze oude kaarten kan een beeld worden gegeven van de evolutie van de bebouwing in het plangebied door de eeuwen heen, maar met dien verstande dat de draad slechts kan opgepikt worden vanaf het moment dat de eerste kaarten voor het gebied verschenen. Bovendien is de afwezigheid van bebouwing op deze kaarten geen garantie dat er niets geweest is. In de beginperiode van de cartografie werden voornamelijk grotere nederzettingen en belangrijke bouwwerken zoals stadsomwallingen, kerken, kloosters en kastelen weergegeven en was er geen of weinig aandacht voor de burgerlijke architectuur. Het was vaak niet de bedoeling om de huizen in detail of juist weer te geven. Pas vanaf de 19de eeuw verschijnen de eerste gedetailleerde kadasterkaarten. Een concrete huisgeschiedenis is uit het cartografisch materiaal alleen niet af te leiden. De kaarten kunnen wel ondersteunend werken.

Lannay (1644)

De oudste bruikbare cartografische bron voor het plangebied is een kaart uit 1644 van landmeter Lambert Lannay (Figuur 18).⁴¹ De onderzijde van de kaart is het noorden. Op de kaart staat het kasteel van Dilbeek afgebeeld met vier ronde toren en een walgracht. Ook de kasteelhoeve (nu gekend als de Laiterie) met opvallende tuin en de Sint-Ambrosiuskerk staan afgebeeld. Het tracé van enkele straten is al herkenbaar (Kasteelstraat en delen van de Verheydenstraat en de Spanjebergstraat). De Sint-Alenalaan is nog niet aangelegd. Op de kaart staan slechts enkele huizen afgebeeld in de buurt van de kerk. De Dorpsloop wordt niet afgebeeld.

³⁶ Agentschap Onroerend Erfgoed 2016d.

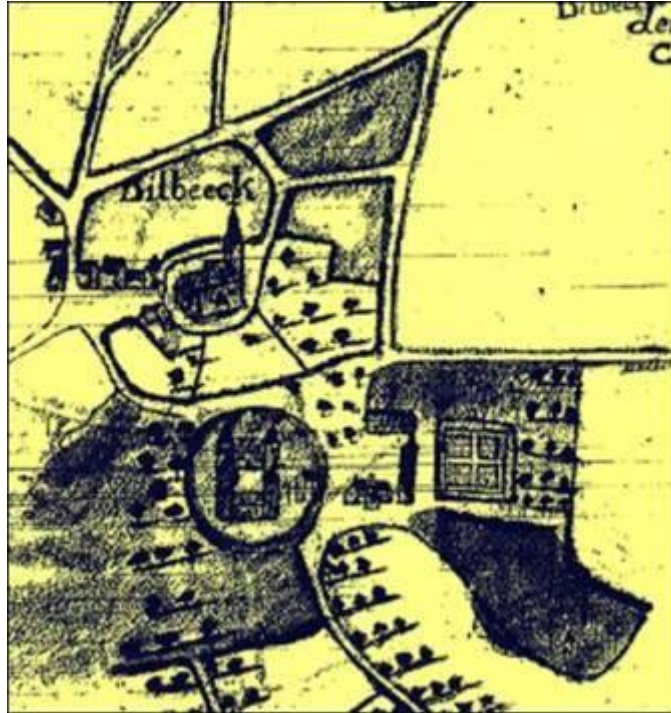
³⁷ Agentschap Onroerend Erfgoed 2016e.

³⁸ Agentschap Onroerend Erfgoed 2016h.

³⁹ Agentschap Onroerend Erfgoed 2016g.

⁴⁰ Agentschap Onroerend Erfgoed 2016f.

⁴¹ Agentschap Onroerend Erfgoed 2016c.

Figuur 18: Kaart van landmeter Lambert Lannay uit 1644 (niet gegeoreferreed).⁴²

Ferraris (1777-1778)

De Ferrariskaarten zijn een verzameling van 275 uiterst gedetailleerde topografische kaarten van de Oostenrijkse Nederlanden. Ze zijn opgemaakt tussen 1771 en 1778 onder leiding van Joseph de Ferraris, een generaal bij de Oostenrijkse artillerie en veldmaarschalk in de Oostenrijkse Nederlanden. Het is de eerste systematische kartering van het Belgische grondgebied.⁴³

Het ruime plangebied wordt gekenmerkt door overwegend open landbouwgebieden die opgedeeld zijn door beekvalleien met een gesloten karakter. Daarnaast zijn ook uitgebreide bosopstanden zichtbaar. In de dorpskern van Dilbeek bevindt de meeste bebouwing zich ten zuiden van de Sint-Ambrosiuskerk (Figuur 19). Ten oosten van de kerk (zuidkant van de huidige Spanjebergstraat) springt de percelering van drie gebouwen in het oog. De grote percelen zijn afgebakend met natuurelementen. Aan de noordkant van de straat is een iets kleiner perceel met bebouwing zichtbaar. Naar alle waarschijnlijkheid gaat het om de boerenwoning *Spaans Huis*, heden een beschermd monument.⁴⁴

Het huidig wegtracé van de Kasteelstraat, Spanjebergstraat en Verheydenstraat is duidelijk herkenbaar. De Sint-Alenalaan bestaat nog niet. Het zuidelijke deel van die weg is op de kaart wel aangeduid als een beukendreef. Deze is mogelijk aangeplant begin 18de eeuw en bestond zeker nog in 1851.⁴⁵ Via de beukendreef wordt het kasteel van Dilbeek verbonden met de oude weg van Brussel naar Ninove (de huidige Henri Moeremanslaan). Ook is een omsloten tuin aanwezig ten oosten van het kasteel.

⁴² Delbeccha 2016b.

⁴³ Koninklijke Bibliotheek van België 2016a.

⁴⁴ Agentschap Onroerend Erfgoed 2016f.

⁴⁵ Agentschap Onroerend Erfgoed 2016b.

Figuur 19: Ferrariskaart met aanduiding van het plangebied⁴⁶

⁴⁶ Agentschap Geografische Informatie Vlaanderen (AGIV) 2016a.

De Wautier (1810)

Op de *Carte topographique de Bruxelles et de ses environs* uit 1810 zet De Wautier de Sint-Ambrosiuskerk prominent in beeld (Figuur 20). Het kasteel staat afgebeeld in bovenaanzicht, telt één volume en is herkenbaar door de ringgracht. Ten westen van het kasteel wordt de kasteelhoeve afgebeeld in twee volumes en met een opvallende tuin. De tuin is aangelegd als een sterrenbos met paden die uitstralen vanuit een centrale rotonde.

Voor het eerst wordt de Sint-Alenalaan als straat afgebeeld. De beukendreef (zie Ferrariskaart) is wel behouden. Opvallend is dat de straat nu een rechtstreeks verbinding vormt tussen de Sint-Ambrosiuskerk en *Hof ter Putte* (het huidige rusthuis Maria Assumpta). De depressie door de ontginning van Balegemse steen is duidelijk weergegeven op de kaart. (Zie 2.2.1.2 Geologie en landschap)

Met uitzondering van het noordelijk deel van de Verheydenstraat zijn de straten in het plangebied volledig aangelegd. Dit is de oudste kaart waarop de Dorpsloop wordt afgebeeld.

Figuur 20: Topografische kaart van De Wautier uit 1810 (niet georeferereerd)⁴⁷

⁴⁷ Bibliothèque Nationale de France 2016.

Vandermaelen (1846-1854)

Een volgende bron zijn de Vandermaelenkaarten, die gemaakt zijn door Philippe Vandermaelen. Zijn gedetailleerde (schaal 1:20.000) *Carte topographique de la Belgique* is tussen 1846 en 1854 gemaakt en bestaat uit 250 folio's.⁴⁸

Opvallend is dat de Ninoofsesteenweg, ten zuiden van de dorpskern, rechtgetrokken is (Figuur 21). De bebouwing in de dorpskern neemt toe. Vooral in de Verheydenstraat, ten westen en zuidwesten van de kerk, zien we meer woningen. Het noordelijk deel van de Verheydenstraat wordt voor het eerst aangeduid op kaart in de vorm van een voetweg.

Popp (1842-1879)

De Poppkaarten zijn het levenswerk van Philippe-Christian Popp (1805-1879). Van 1842 tot aan zijn dood in 1879 werkte hij aan zijn atlas. Ongeveer alle gemeenten van de toenmalige provincies Brabant, Henegouwen, Luik, Oost- en West-Vlaanderen had hij getekend en gedrukt.⁴⁹

Voor het eerst wordt de kadastrale gegevens in de gemeente op plan gezet (Figuur 22). De bebouwing is quasi dezelfde als afgebeeld op de Vandermaelenkaart. Wel wordt de Sint-Alenalaan hier niet aangeduid als straat maar als smal, langwerpige perceel.

Atlas der Buurtwegen (1843-1845)

Een laatste 19de-eeuwse kadasterkaart is de Atlas der Buurtwegen. Deze atlas werd opgemaakt in opdracht van de wetgever en had als doel om ondubbelzinnig aan te duiden welke kleine wegen een openbaar karakter hadden. Per toenmalige gemeente werd een atlas opgemaakt, met uitzondering van een aantal stadskernen.⁵⁰

Met uitzondering van enkele nieuwe wegen aan de rand van de dorpskern lijkt deze kaart sterk op de Poppkaart. Ook hier wordt de Sint-Alenalaan aangeduid als perceel en (nog) niet als straat (Figuur 23: Atlas der Buurtwegen (1843-1845) met aanduiding van het plangebied Figuur 23).

⁴⁸ Agentschap Geografische Informatie Vlaanderen (AGIV) 2016c.

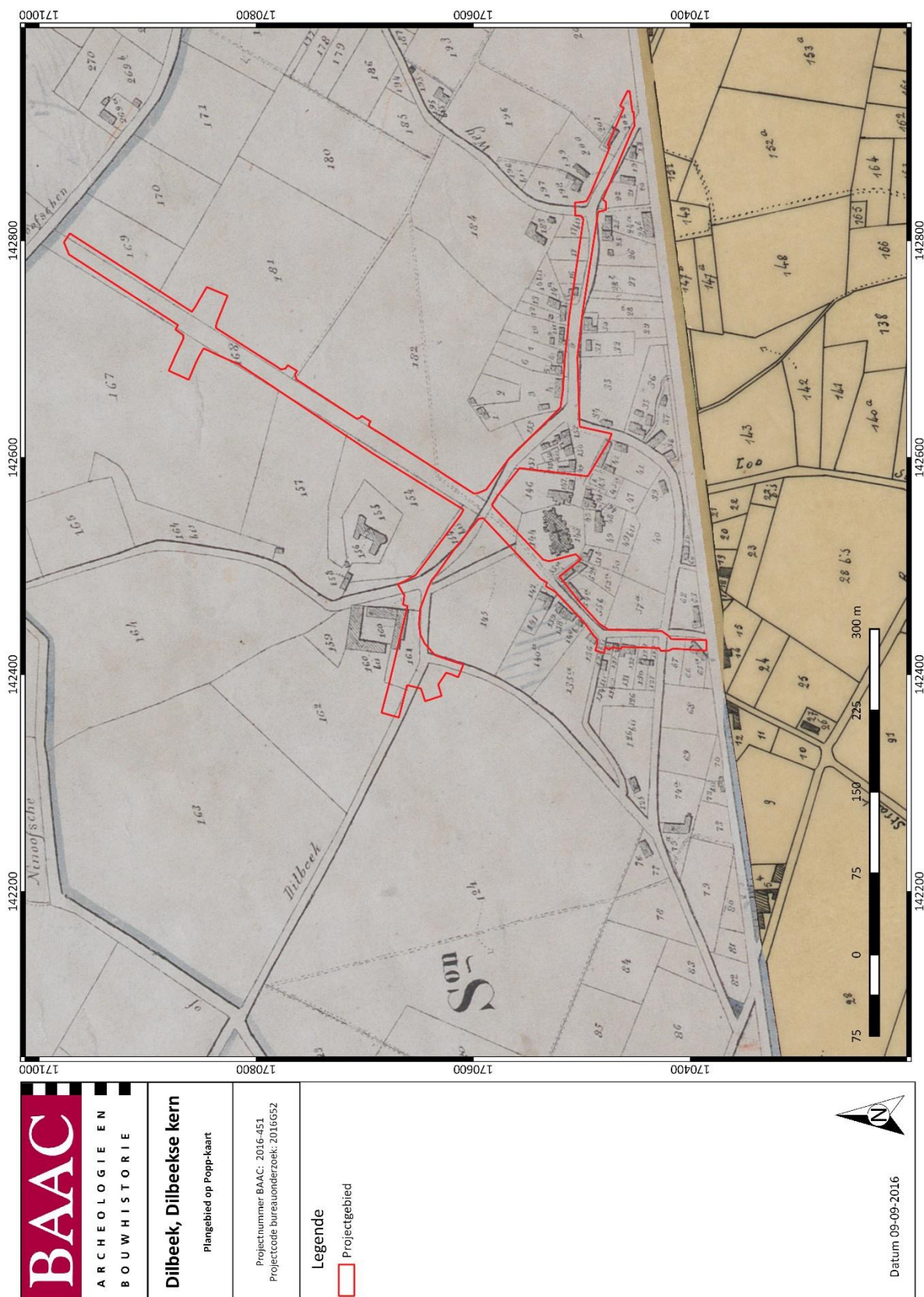
⁴⁹ Koninklijke Bibliotheek van België 2016b.

⁵⁰ Agentschap Geografische Informatie Vlaanderen (AGIV) 2016d.

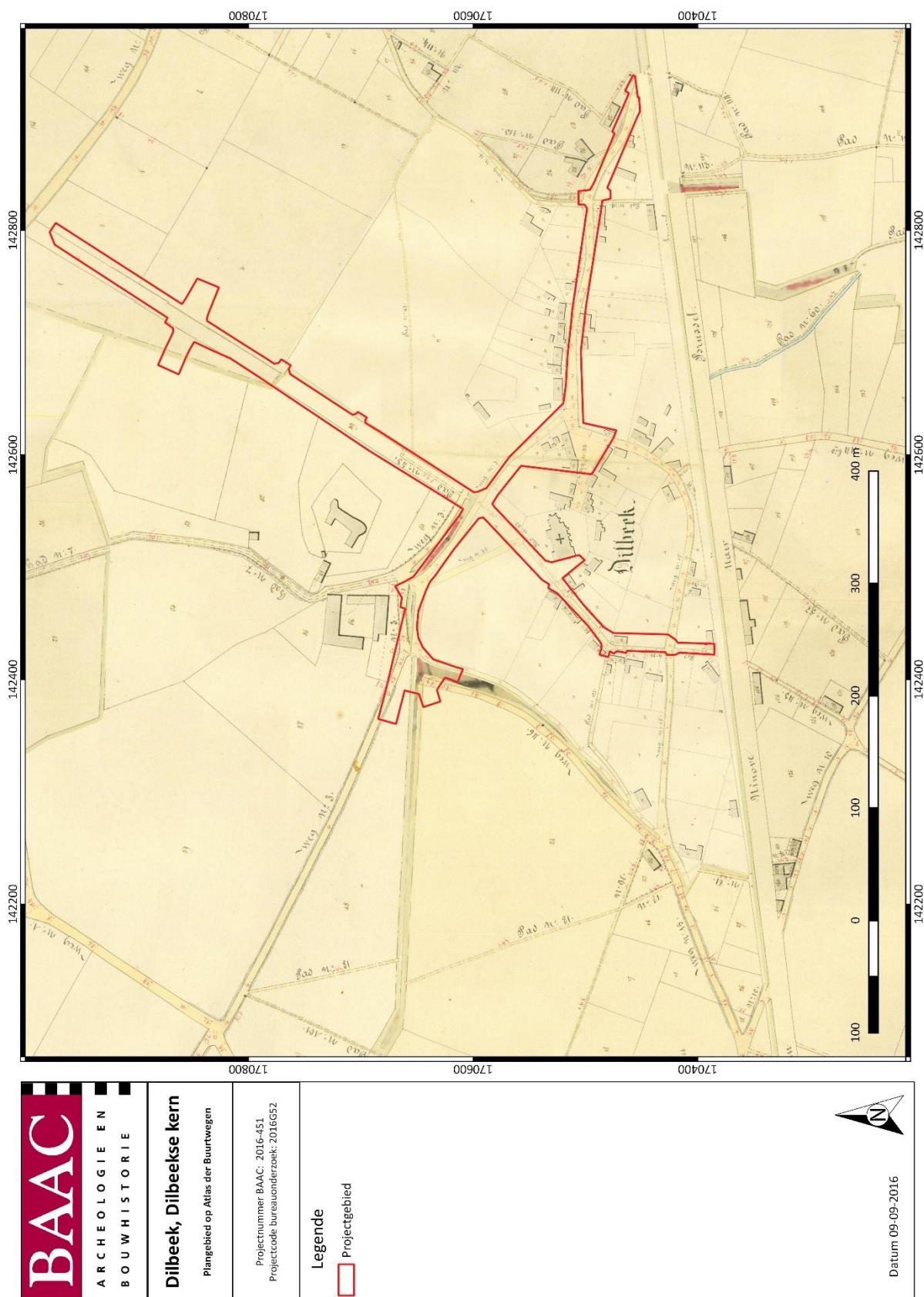
Figuur 21: Vandermaelenkaart uit 1854 met aanduiding van het plangebied⁵¹

⁵¹ Agentschap Geografische Informatie Vlaanderen (AGIV) 2016a.

Figuur 22: Poppkaart uit 1842-1879 met aanduiding van het plangebied⁵²

⁵² Agentschap Geografische Informatie Vlaanderen (AGIV) 2016a.

Figuur 23: Atlas der Buurtwegen (1843-1845) met aanduiding van het plangebied⁵³

⁵³ Agentschap Geografische Informatie Vlaanderen (AGIV) 2016a.

2.2.4 Archeologische data

De Centrale Archeologische Inventaris (CAI) is een databank van archeologische vindplaatsen in Vlaanderen. Dit overheidsinstrument helpt ons om een inschatting te maken over het archeologisch potentieel van het onderzoeksgebied.

Grenzend aan het plangebied worden twee archeologische waarden vermeld (Figuur 24,

Tabel 2).

CAI-NUMMER	OMSCHRIJVING
3073	SINT-ALENATOREN
10062	SINT-AMBROSIUSKERK

Tabel 2: Archeologische waarden in de CAI in de onmiddellijke omgeving van het plangebied⁵⁴

De Sint-Alenatoren en Sint-Ambrosiuskerk vinden hun oorsprong in de late middeleeuwen. De historische ontwikkeling van de dorpskern van Dilbeek is onlosmakelijk verbonden met deze twee monumenten. (Zie 2.2.2 Historiek)

In de ruimere omgeving van het plangebied zijn nog archeologische waarden opgenomen in de CAI (Figuur 25, Tabel 3).

Tabel 3: Selectie van archeologische waarden in de CAI in de ruime omgeving van het plangebied⁵⁵

CAI-NUMMER	OMSCHRIJVING
884	TOEVALSVONDST VAN LITHISCH MATERIAAL KOUDENAARDE
1866	ARCHEOLOGISCH ONDERZOEK WOLSEMVELD I
2654	SINT-PIETERSKERK TE ITTERBEEK
10053	LAAT-MIDDELEEUWSE HOEVE HOF TER SMISSEN
10054	LAAT-MIDDELEEUWSE HOEVE HOF TE HONGERSVELD
10055	VOLMIDDELEEUWSE HOEVE NEERHOF

⁵⁴ Centraal Archeologische Inventaris 2016.

⁵⁵ Centraal Archeologische Inventaris 2016.

10058	LAAT-MIDDELEEUWSE HOEVE <i>HOF TE ELEGEM</i>
20207	ARCHEOLOGISCH ONDERZOEK <i>WOLSEMVELD ZONE 3 DEEL 3</i>
150887	TOEVALSVONDST (NIET NADER BEPAALD)
206936	ARCHEOLOGISCH ONDERZOEK <i>STICHELGATSTRAAT</i>
210290	ARCHEOLOGISCH ONDERZOEK <i>ZUURWEIDESTRAAT</i>

De meeste vermeldingen gaan over laatmiddeleeuwse structuren. Naast de Sint-Pieterskerk te Itterbeek worden de hoeves *Hof ter Smissen*, *Hof te Hongersveld*, *Neerhof* en *Hof te Elegem* vermeld. De hoeve Neerhof was afhankelijk van de abdij van Vorst. De drie andere hoeves waren een aanhorigheid van de Sint-Wivina-abdij te Groot-Bijgaarden. De ontstaansgeschiedenis van deze sites is sterk gelijkend op de eerder besproken Sint-Ambrosiuskerk en (vermoedelijk) de Sint-Alenatoren. (Zie 2.2.2 Historiek)

Twee meldingen betreffen toevalsvondsten van een brandlaag (CAI 150887) en een silex kling (CAI 884). De vondsten missen een archeologische context en daardoor weinig waardevol.

De laatste tien jaren zijn er ook enkele archeologische onderzoeken uitgevoerd in de omgeving. Ten noorden van het plangebied (CAI 206936) werd handgevormd aardewerk uit protohistorische periode en silex kling zonder context aangetroffen.⁵⁶

Interessant zijn de onderzoeken ten noordwesten van het plangebied. In 2006 werden op het *Wolsemveld* (CAI 1866) drie ijzertijdkuilen aangetroffen met een spinschijfje en handgevormd aardewerk. Maar het zijn vooral de sporen uit de Romeinse periode die de aandacht trekken. Er werden meerdere kuilen en greppels aangetroffen die opgevuld werden met dakpannen. Vooral een dakpanpakket met brandsporen met een lengte van 20 m op 2m en een dikte van 60 cm was opvallend. De sporen werden geïnterpreteerd als een puinlaag van een nabijgelegen Romeins gebouw.⁵⁷

In 2009 werd er enkele honderden meters ten noorden van site *Wolsemveld* een archeologische prospectie en opgraving uitgevoerd. (CAI 20207) Tijdens het onderzoek werden (paal)kuilen, steenbouw, greppels, grachten en artisanale zones opgegraven. Het betreft een Romeins villadomein van ca. 5 ha groot. Ook werden twee brandrestengraven aangetroffen. De site is gedateerd als midden-romeins, met een mogelijk vroegere occupatie in de vroeg-romeinse tijd wegens de aanwezigheid van 'Belgische waar' (terra nigra en terra rubra).⁵⁸

Een derde archeologisch onderzoek vond plaats in 2015 tussen de twee eerder besproken sites. (CAI 210290) De conclusies van dit onderzoek sloten perfect aan bij de verwachtingen. Naast enkele greppels en kuilen werden ook vier mogelijke brandrestengraven uit de Romeinse periode aangetroffen.⁵⁹

De archeologische waarden die opgenomen zijn in de CAI vertonen duidelijk enkele kennislacunes. De toevals- en losse vondsten van silexfragmenten en handgevormd aardewerk vermoedt menselijke aanwezigheid in protohistorische tijden. Daarnaast kunnen we spreken van de nabijheid van een landbouwdomein uit Romeinse tijd. In de wijde omgeving zijn geen archeologische waarden

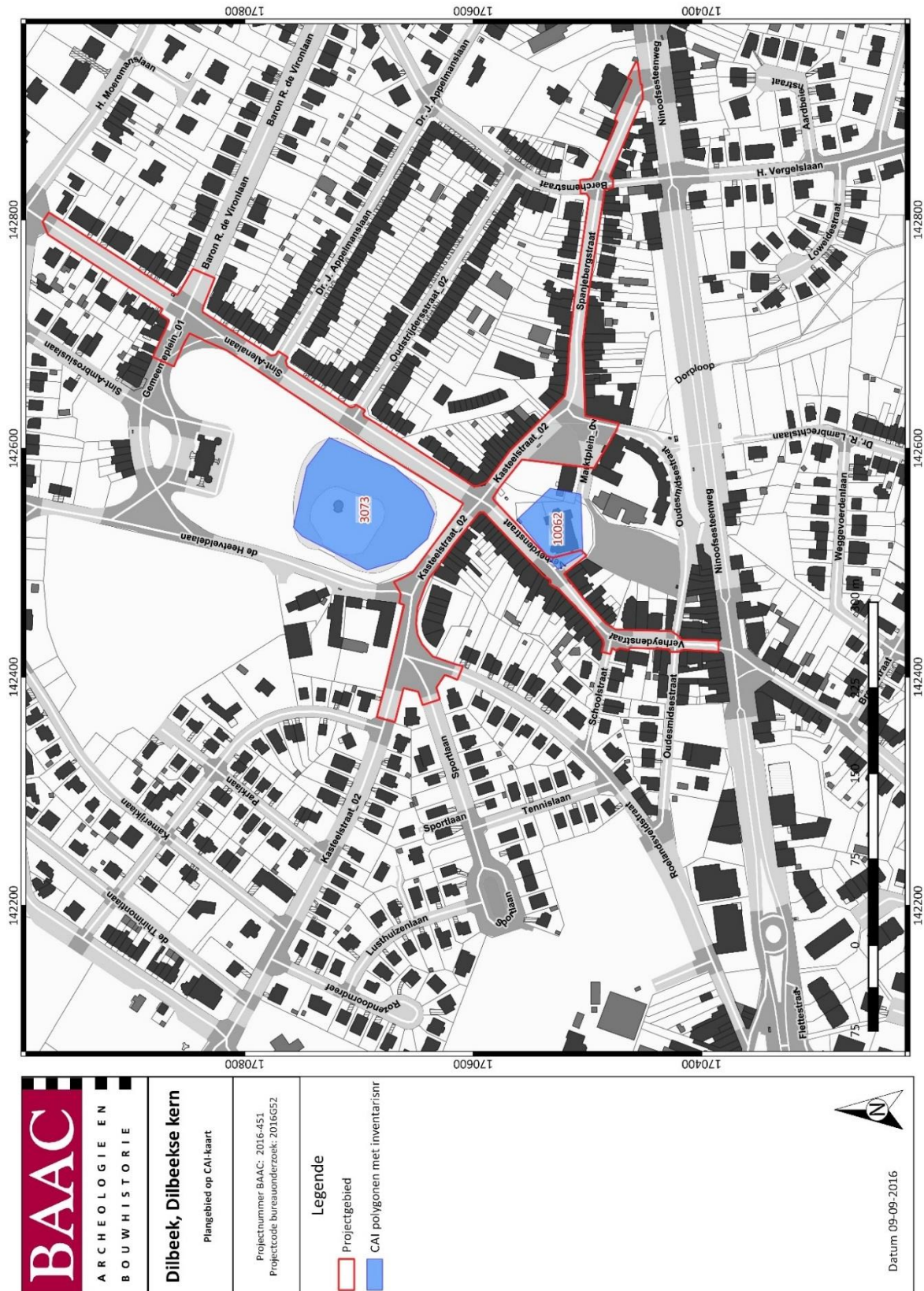
⁵⁶ Reyns & Cléda 2014.

⁵⁷ Pauwels 2006.

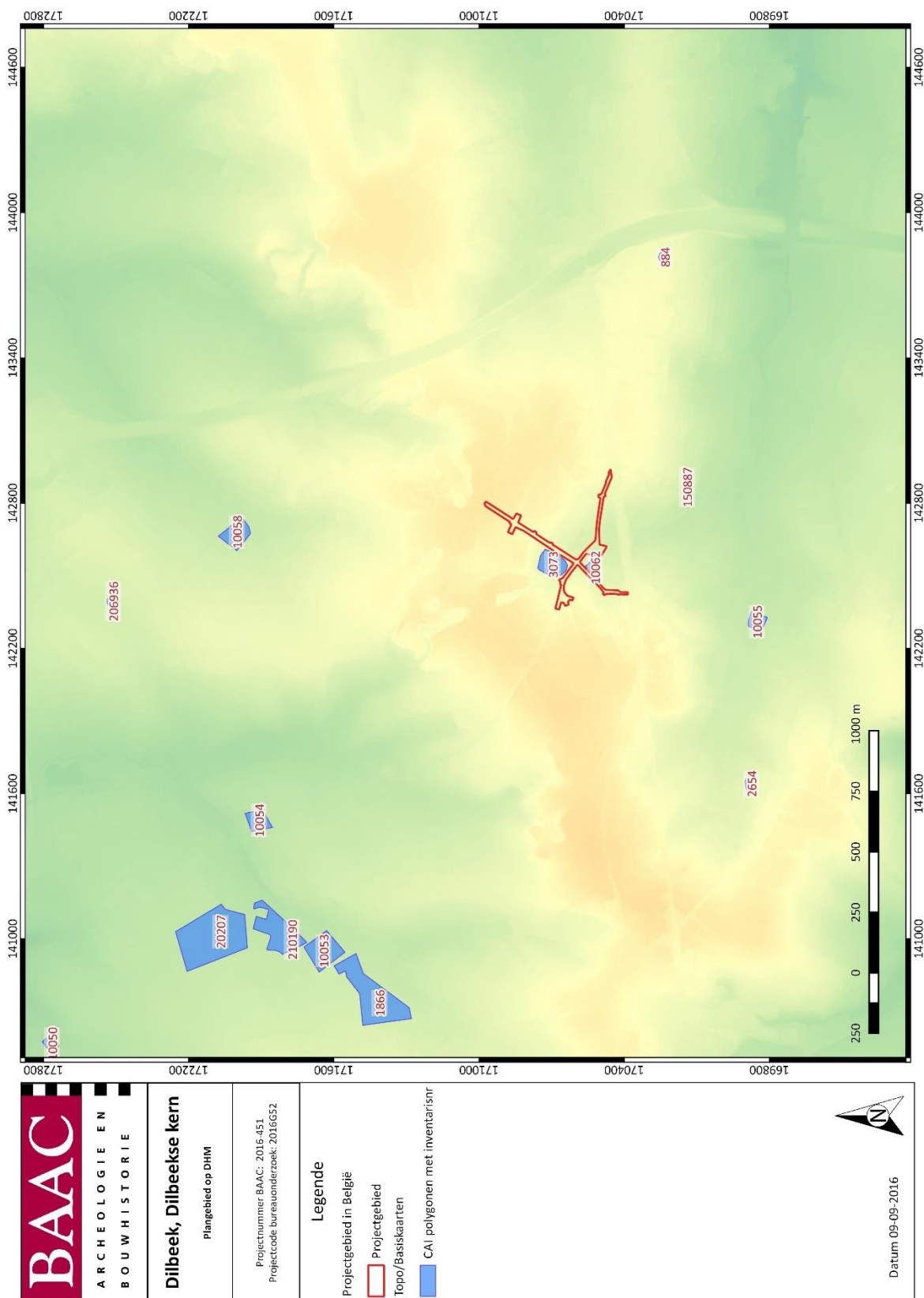
⁵⁸ Sevenants 2009.

⁵⁹ Janssens 2015.

aangetroffen voor de vroege middeleeuwen en de kennis van laat- en postmiddeleeuwse sites is erg beperkt.

Figuur 24: CAI-kaart met de archeologische vindplaatsen in de onmiddellijke omgeving van het plangebied⁶⁰

⁶⁰ Centraal Archeologische Inventaris 2016.

Figuur 25: CAI-kaart geplot op het DHM met de archeologische vindplaatsen in de ruime omgeving van het plangebied⁶¹

2.3 Besluit

2.3.1 Archeologische verwachting

Aan de hand van de historische informatie en het kaartmateriaal kan niet met zekerheid gezegd worden of er in het plangebied structuren of vondsten zullen aangetroffen worden.

Ondanks de ouderdom van het toponiem Dilbeek blijkt uit cartografisch onderzoek dat de ontwikkeling van de dorpskern van Dilbeek een traag proces was. Sommige straten van het plangebied (Spanjebergstraat, Kasteelstraat en het zuidelijk deel van de Verheydenstraat) worden op het oudste kaartmateriaal reeds afgebeeld als weg. Andere straten (Sint-Alenalaan en het noordelijk deel van de Verheydenstraat) werden pas in het midden van de 19de eeuw aangelegd.

Voor de oudere perioden is er echter niets voorhanden wat betreft historische en cartografische bronnen. Het plangebied moet wel aantrekkelijk geweest zijn als woongebied door de gunstige landschappelijke situering met droge gronden in de nabijheid van nattere zones.

De aanwezigheid van een Romeinse villasite en meerdere toevals- en losse vondsten van silex en aardewerk uit steen- en metaaltijden bevestigen dat er bewoning was in de omgeving van het plangebied. Romeinse villasites hebben bovendien potentieel voor bewoning tijdens de vroege middeleeuwen.

Het plangebied kent een eerdere verstoring uit de 20ste eeuw door de aanleg van wegenis en riolering. Eventueel aanwezige archeologische waarden zijn mogelijk hierdoor reeds verstoord of vernietigd.

2.3.2 Potentieel op kennisvermeerdering

Het potentieel op kennisvermeerdering in het plangebied is laag.

Tijdens de werkzaamheden wordt vooral de reeds aanwezige verstoring vervangen. Voor de aanleg van de wegenis wordt de huidige fundering verwijderd en een nieuwe fundering aangebracht. Hierdoor wordt maximaal 0,3 m in de diepte verstoord. Omdat de verstoringsdiepte van deze werken in het verleden niet nauwgezet werd opgetekend, is de kans echter groot dat het verschil tussen de huidige en toekomstige verstoring verwaarloosbaar is.

Op de delen van het terrein waar nieuwe rioleringsbuizen gegraven worden, is de toekomstige verstoringsdiepte wel fundamenteel verschillend. De nieuwe riolering wordt aangelegd op een diepte van 2,55 tot 3,31 m onder het huidige looppniveau. Dit is naar alle waarschijnlijkheid dieper dan de (oude) gasleiding en nutsleidingen die in het tracé liggen. Gezien de diepte zal de aanleg van de nieuwe riolering eventueel aanwezige archeologische waarden verstoren of vernietigen. Echter is de aanlegbreedte van ca. 2 m te smal om een kennisvermeerdering te krijgen. Eventueel archeologische waarden zouden enkel uit vondsten zonder complexwaarde bestaan.

Gelet op de zware verstoring van het plangebied door de funderingen van wegenis, de aanleg van nutsleidingen en het leggen van riolering in het verleden, op de bodemkartering als onbebouwde (OB) en vergraven (OT) zone, de eventuele aanwezigheid van een Aba1 bodem waarbij de A-horizont zeer

⁶¹ Centraal Archeologische Inventaris 2016.

dun of zelfs onbestaande is en de erosiegevoeligheid van het terrein wordt het potentieel op kennisvermeerdering in het plangebied als laag ingeschat.

2.3.3 Afweging noodzaak verder vooronderzoek

Uit de gegevens die verzameld werden tijdens het bureauonderzoek wordt er een afweging gemaakt of het plangebied nog verder moet worden onderzocht.

Doordat het gaat om de heraanleg van een bestaande weg en het vervangen van een bestaande riolering wordt het advies gegeven dat er geen verder onderzoek moet komen in het plangebied.

De bodemingreep volgt over het volledige tracé voorgaande verstoringen waardoor eventuele archeologische waarden enkel uit vondsten zonder complexwaarde zouden kunnen bestaan. Vondsten zonder context bieden nauwelijks potentieel op kennisvermeerdering en hun eventuele aanwezigheid vormt dan ook geen aanleiding voor het doen van verder vooronderzoek.

2.3.4 Samenvatting

In de eerste fase van het vooronderzoek (d.m.v. een bureauonderzoek) werd voldoende informatie gegenereerd om een mogelijke afwezigheid van een archeologische site te staven en dus een gemotiveerde uitspraak te doen over het al dan niet moeten nemen van verdere maatregelen.

BAAC Vlaanderen adviseert dat verder vooronderzoek niet noodzakelijk is. Deze beslissing werd genomen op basis van de zware verstoring van het plangebied door de funderingen van wegenis, de aanleg van nutsleidingen en het leggen van riolering in het verleden, op de bodemkartering als bebouwde (OB) en vergraven (OT) zone, de eventuele aanwezigheid van een Aa1 bodem waarbij de A-horizont zeer dun of zelfs onbestaande is en de erosiegevoeligheid van het terrein.

2.3.5 Samenvatting breed publiek

In de eerste fase van het vooronderzoek (d.m.v. een bureauonderzoek) werd voldoende informatie gegenereerd om een mogelijke afwezigheid van een archeologische site te staven en dus een gemotiveerde uitspraak te doen over het al dan niet moeten nemen van verdere maatregelen.

BAAC Vlaanderen adviseert dat verder vooronderzoek niet noodzakelijk is. Deze beslissing werd genomen op basis van de zware verstoring van het plangebied door de funderingen van wegenis, de aanleg van nutsleidingen en het leggen van riolering in het verleden.

3 Lijst met figuren

Figuur 1: Topografische kaart met aanduiding van het plangebied.	2
Figuur 2: Kadasterkaart (GRB) met aanduiding van het plangebied.	3
Figuur 3: Inplanting van de nieuwe riolering op de meest recente orthofoto.	6
Figuur 4: Overzicht van de huidige nutsleidingen op de meest recente orthofoto.	7
Figuur 5: Doorsnede van de nieuwe wegenis en riolering in de Kasteelstraat. (Arcadis).....	8
Figuur 6: Doorsnede van de nieuwe wegenis en riolering in de Spanjebergstraat. (Arcadis)	9
Figuur 7: Doorsnede van de nieuwe wegenis en riolering in de Verheydenstraat. (Arcadis).....	10
Figuur 8: Doorsnede van de nieuwe wegenis en riolering in de Sint-Alenalaan. (Arcadis)	11
Figuur 9: Situering van het plangebied op het Digitaal Hoogtemodel van Vlaanderen (DHM).	15
Figuur 10: Detail van het plangebied op het Digitaal Hoogtemodel van Vlaanderen (DHM) met aanduiding van de hoogteprofielen.	16
Figuur 11: Hoogteprofielen in het plangebied.	17
Figuur 12: Situering van het onderzoeksgebied op de tertiairgeologische kaart	18
Figuur 13: Kenmerken van de quartairgeologische kaart voor wat betreft het plangebied	20
Figuur 14: Situering van het plangebied op de quartairgeologische kaart schaal 1:200.000	20
Figuur 15: Situering onderzoeksgebied op de bodemkaart van Vlaanderen.....	22
Figuur 16: Situering onderzoeksgebied op de bodemerosiekaart van Vlaanderen.....	23
Figuur 17: Situering onderzoeksgebied op de bodemgebruikskaart van Vlaanderen	24
Figuur 18: Kaart van landmeter Lambert Lannay uit 1644 (niet georeferereerd).	27
Figuur 19: Ferrariskaart met aanduiding van het plangebied.....	28
Figuur 20: Topografische kaart van De Wautier uit 1810 (niet georeferereerd)	29
Figuur 21: Vandermaelenkaart uit 1854 met aanduiding van het plangebied	31
Figuur 22: Poppkaart uit 1842-1879 met aanduiding van het plangebied	32
Figuur 23: Atlas der Buurtwegen (1843-1845) met aanduiding van het plangebied.....	33
Figuur 24: CAI-kaart met de archeologische vindplaatsen in de onmiddellijke omgeving van het plangebied.....	36
Figuur 25: CAI-kaart geplot op het DHM met de archeologische vindplaatsen in de ruime omgeving van het plangebied.....	37

4 Lijst met tabellen

Tabel 1: Beschermd onroerend erfgoed in de onmiddellijke omgeving van het plangebied.	5
Tabel 2: Archeologische waarden in de CAI in de onmiddellijke omgeving van het plangebied.....	34
Tabel 3: Selectie van archeologische waarden in de CAI in de ruime omgeving van het plangebied ..	34

5 Plannenlijst

Dilbeek, Dilbeekse kern	Projectcode bureauonderzoek 2016G52
Onderwerp	Plannenlijst
Plannummer	P1
Type plan	Topografische kaart
Onderwerp plan	Locatie onderzoeksgebied
Aanmaakschaal	1:10.000
Aanmaakwijze	Digitaal
Datum	12/09/2016 (raadpleging)
Plannummer	P2
Type plan	Kadasterkaart
Onderwerp plan	Locatie onderzoeksgebied
Aanmaakschaal	1:250
Aanmaakwijze	Digitaal
Datum	12/09/2016 (raadpleging)
Plannummer	P3
Type plan	Orthofoto
Onderwerp plan	Inplanting nieuwe riolering
Aanmaakschaal	1:250
Aanmaakwijze	Digitaal
Datum	12/09/2016 (plot door BAAC)
Plannummer	P4
Type plan	Orthofoto
Onderwerp plan	Weergave huidige nutsleidingen
Aanmaakschaal	1:250
Aanmaakwijze	Digitaal
Datum	12/09/2016 (plot door BAAC)
Plannummer	P5
Type plan	Doorsnede
Onderwerp plan	Ontwerpplan Kasteelstraat (Arcadis)
Aanmaakschaal	Onbekend
Aanmaakwijze	Digitaal
Datum	12/09/2016 (raadpleging)
Plannummer	P6
Type plan	Doorsnede
Onderwerp plan	Ontwerpplan Spanjebergstraat (Arcadis)
Aanmaakschaal	Onbekend
Aanmaakwijze	Digitaal
Datum	12/09/2016 (raadpleging)
Plannummer	P7
Type plan	Doorsnede
Onderwerp plan	Ontwerpplan Verheydenstraat (Arcadis)
Aanmaakschaal	Onbekend
Aanmaakwijze	Digitaal
Datum	12/09/2016 (raadpleging)
Plannummer	P8
Type plan	Doorsnede

Onderwerp plan	Ontwerpplan Sint-Alenalaan (Arcadis)
Aanmaakschaal	Onbekend
Aanmaakwijze	Digitaal
Datum	12/09/2016 (raadpleging)
Plannummer	P9
Type plan	Hoogtemodel
Onderwerp plan	Digitaal hoogtemodel (DHM) ruime omgeving
Aanmaakschaal	Onbekend
Aanmaakwijze	Digitaal
Datum	12/09/2016 (raadpleging)
Plannummer	P10
Type plan	Hoogtemodel
Onderwerp plan	DHM plangebied + hoogteprofielen
Aanmaakschaal	Onbekend
Aanmaakwijze	Digitaal
Datum	12/09/2016 (raadpleging)
Plannummer	P11
Type plan	Doorsnede
Onderwerp plan	Hoogteverloop van het terrein W-O en N-Z
Aanmaakschaal	Onbekend
Aanmaakwijze	Digitaal
Datum	12/09/2016 (raadpleging)
Plannummer	P12
Type plan	Geologische kaart
Onderwerp plan	Plangebied op de tertiairgeologische kaart
Aanmaakschaal	1:5.000
Aanmaakwijze	Digitaal
Datum	12/09/2016 (raadpleging)
Plannummer	P13
Type plan	Geologische kaart
Onderwerp plan	Kenmerken van de quartairgeologische kaart
Aanmaakschaal	Onbekend
Aanmaakwijze	Digitaal
Datum	12/09/16 (raadpleging)
Plannummer	P14
Type plan	Geologische kaart
Onderwerp plan	Plangebied op de quartairgeologische kaart
Aanmaakschaal	1:200.000
Aanmaakwijze	Digitaal
Datum	12/09/16 (raadpleging)
Plannummer	P15
Type plan	Bodemkaart
Onderwerp plan	Situering plangebied
Aanmaakschaal	1:5.000
Aanmaakwijze	Digitaal
Datum	12/09/2016 (raadpleging)
Plannummer	P16
Type plan	Bodemosiekaart
Onderwerp plan	Situering plangebied
Aanmaakschaal	1:150.000

Aanmaakwijze	Digitaal
Datum	12/09/2016 (raadpleging)
Plannummer	P17
Type plan	Bodemgebruikskaart
Onderwerp plan	Situering plangebied
Aanmaakschaal	Onbekend
Aanmaakwijze	digitaal
Datum	03/08/2016 (raadpleging)
Plannummer	P18
Type plan	Historische kaart
Onderwerp plan	Kaart van Lambert Lannay
Aanmaakschaal	Onbekend
Aanmaakwijze	Analoog
Datum	1644
Plannummer	P19
Type plan	Historische kaart
Onderwerp plan	Topografische kaart van de Oostenrijkse Nederlanden, opgesteld door Joseph de Ferraris
Aanmaakschaal	1:11.520
Aanmaakwijze	Analoog
Datum	1771-1778
Plannummer	P20
Type plan	Historische kaart
Onderwerp plan	Topografische kaart, opgesteld door M. G. De Wautier
Aanmaakschaal	Onbekend
Aanmaakwijze	Analoog
Datum	1810
Plannummer	P21
Type plan	Historische kaart
Onderwerp plan	Topografische kaart, opgesteld door Philippe Vandermaelen
Aanmaakschaal	1:20.000
Aanmaakwijze	Analoog
Datum	1846 - 1854
Plannummer	P22
Type plan	Historische kaart
Onderwerp plan	Atlas cadastral parcellaire de la Belgique, opgesteld door Philippe-Christian Popp
Aanmaakschaal	1:1250 / 1:2500
Aanmaakwijze	Analoog
Datum	1842-1879
Plannummer	P23
Type plan	Historische kaart
Onderwerp plan	Atlas der Buurtwegen
Aanmaakschaal	Onbekend
Aanmaakwijze	Analoog
Datum	1843-1845
Plannummer	P24
Type plan	CAI-kaart

Onderwerp plan	CAI vondstlocaties nabij het plangebied
Aanmaakschaal	Onbekend
Aanmaakwijze	Digitaal
Datum	2001-2016
Datum	12/09/2016 (raadpleging)
Plannummer	P25
Type plan	CAI-kaart
Onderwerp plan	CAI vondstlocaties in de ruime omgeving
Aanmaakschaal	Onbekend
Aanmaakwijze	Digitaal
Datum	2001-2016
Datum	12/09/2016 (raadpleging)

6 Bibliografie

- AGENTSCHAP GEOGRAFISCHE INFORMATIE VLAANDEREN (AGIV) 2016a: *Geopunt Vlaanderen* [online], <http://www.geopunt.be> (geraadpleegd op 12 september 2016).
- AGENTSCHAP GEOGRAFISCHE INFORMATIE VLAANDEREN (AGIV) 2016b: *Bodembedekkingsbestand* [online], https://download.agiv.be/Producten/Detail?id=12&title=Bodembedekkingsbestand_opname_2001 (geraadpleegd op 12 september 2016).
- AGENTSCHAP GEOGRAFISCHE INFORMATIE VLAANDEREN (AGIV) 2016c: *Vandermaelenkaart – Cartes topographiques de la Belgique 1846-1854* [online], <http://www.geopunt.be/catalogus/datasetfolder/93795cd6-66d3-4310-83b2-5443adfee403> (geraadpleegd 12 september 2016).
- AGENTSCHAP GEOGRAFISCHE INFORMATIE VLAANDEREN (AGIV) 2016d: *Atlas der Buurtwegen* [online], <http://www.geopunt.be/catalogus/datasetfolder/8264f16f-45d2-4eae-bc77-f003c7830b20> (geraadpleegd 12 september 2016).
- AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2016a: *Dilbeek, Inventaris Onroerend Erfgoed* [online], <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/121396> (geraadpleegd op 12 september 2016).
- AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2016b: *Gemeentepark met kasteel de Viron en bijgebouwen, Inventaris Onroerend Erfgoed* [online], <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/127022> (geraadpleegd op 12 september 2016).
- AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2016c: *Sint-Alenatoren, Inventaris Onroerend Erfgoed* [online], <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/38938> (geraadpleegd op 12 september 2016).
- AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2016d: *Kasteel de Viron en ijskelder, Inventaris Onroerend Erfgoed* [online], <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/206878> (geraadpleegd op 12 september 2016).
- AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2016e: *Parochiekerk Sint-Ambrosius, Inventaris Onroerend Erfgoed* [online], <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/38937> (geraadpleegd op 12 september 2016).
- AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2016f: *Boerenwoning Spaans huis, Inventaris Onroerend Erfgoed* [online], <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/38963> (geraadpleegd op 13 september 2016).
- AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2016g: *Spanjebergstraat, Inventaris Onroerend Erfgoed* [online], <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/126595> (geraadpleegd op 13 september 2016).
- AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2016h: *Verheydenstraat, Inventaris Onroerend Erfgoed* [online], <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/126596> (geraadpleegd op 13 september 2016).
- BEYAERT M., ANTROP M., DE MAEYER P., VANDERMOTTEN C., BILLEN C., DECROLY J.M. & WAYENS B, 2006. *België in kaart: de evolutie van het landschap in drie eeuwen cartografie*, Brussel: Lannoo.

- BIBLIOTHÈQUE NATIONALE DE FRANCE 2016: *Carte topographique de Bruxelles et de ses environs (M. G. De Wautier 1810)* [online], <http://catalogue.bnf.fr/ark:/12148/cb407439372> (geraadpleegd op 13 september 2016).
- BOGEMANS F. 2005. *Technisch verslag bij de opmaak van de Quartairgeologische overzichtskaart van Vlaanderen*, Vlaamse overheid Dienst Natuurlijke Rijkdommen, Vrije Universiteit Brussel.
- BUFFEL P. & MATTHIJS J., 2009. *Toelichting bij de geologische kaart van België, Vlaams gewest, kaartblad 31-39 Brussel - Nijvel 1:50000*, Brussel: Belgische Geologische Dienst.
- CARTESIUS 2016: *Cartografische collectie van België* [online], <http://www.cartesius.be> (geraadpleegd op 12 september 2016).
- CENTRAAL ARCHEOLOGISCHE INVENTARIS 2016: *CAI Databank*, <https://cai.onroerenderfgoed.be> [online], (geraadpleegd op 12 september 2016).
- DELBECCHA 2016a: *Geschiedenis – de naam Dilbeek* [online], http://www.delbeccha.be/de_naam_dilbeek.htm (geraadpleegd op 12 september 2016).
- DELBECCHA 2016b: *Geschiedenis – de Romeinse tijd* [online], http://www.delbeccha.be/de_romeinse_tijd.htm (geraadpleegd op 12 september 2016).
- DELBECCHA 2016c: *Geschiedenis – de Heilige Alena* [online], http://www.delbeccha.be/de_heilige_alena.htm (geraadpleegd op 12 september 2016).
- DATABANK ONDERGROND VLAANDEREN (DOV) 2016: *Databank Ondergrond Vlaanderen, bodemkaarten, geologische kaarten* [online], <https://dov.vlaanderen.be/dovweb/html/index.html> (geraadpleegd op 14 september 2016).
- GEMEENTE DILBEEK 2016a: *Over Dilbeek* [online], <http://www.dilbeek.be/over-dilbeek/overzicht.html> (geraadpleegd op 12 september 2016).
- GEMEENTE DILBEEK 2016b: *Infobrochure Masterplan Dilbeekse kern* [online], <http://www.dilbeek.be/wonen-leven/masterplan-dilbeekse-kern.html> (geraadpleegd op 12 september 2016).
- GEOPORTAAL 2016: *Geoportaal, Onroerend Erfgoed Vlaanderen* [online], <http://geo.onroerenderfgoed.be> (geraadpleegd op 12 september 2016).
- HEREMANS S. & LAMBRECHTS A., 2010. *Gemeentelijk Ruimtelijk StructuurPlan Dilbeek*, Halle: D+A Consult.
- JANSSENS N., 2015. *Archeologisch proefsleuvenonderzoek te Dilbeek, Zuurweidestraat*. BAAC Rapport 152, BAAC Vlaanderen: Gent.
- KONINKLIKE BIBLIOTHEEK VAN BELGIË 2016a: *Kaart van Ferraris (kabinetskaart van de Oostenrijkse Nederlanden)* [online], http://belgica.kbr.be/nl/coll/cp/cpFerraris_nl.html (geraadpleegd op 12 september 2016).
- KONINKLIKE BIBLIOTHEEK VAN BELGIË 2016b: *Philippe-Christian Popp, Plan parcellaire de la ville de Bruxelles* [online] http://belgica.kbr.be/nl/coll/cp/cpPopp_nl.html (geraadpleegd op 12 september 2016).

- REYNS N. & CLÉDA B., 2014. *Archeologisch vooronderzoek Dilbeek – Stichelgatstraat*, All-Archeo rapport 215, All-Archeo: Bornem.
- PAUWELS D., 2006. Op zoek naar het verleden van Dilbeek: archeologisch noodonderzoek op de verkaveling Wolsemveld, In: *Archeologie 2006. Recent archeologisch onderzoek in Vlaams-Brabant*, p. 7-8.
- SCHROYEN K., 2003. *Toelichting bij de Quartairgeologische kaart. Kaartblad 31-39 Brussel-Nijvel*, Brussel: Belgische Geologische Dienst.
- SEVENANTS W., 2009. Villadomein uit de Romeinse tijd te Dilbeek - Wolsemveld, In: *Archeologie 2009. Recent archeologisch onderzoek in Vlaams-Brabant*, p. 12-13.
- VAN MINGROOT E., 1995. Liste provisoire des actes des évêques de Cambrai de 1031 à 1130, In: Verbeke W., Haverals M., De Keyser R. & Goossens J., *Serta devota in memoriam Guillelmi Lourdaux, pars posterior : cultura mediaevalis*, p. 13-56.
- VAN RANST E. & SYS C., 2000. *Eenduidige legende voor de digitale bodemkaart van Vlaanderen (Schaal 1:20000)*, Gent: Laboratorium voor Bodemkunde.